

Univerzitet u Sarajevu – Filozofski fakultet

Odsjek za komparativnu književnost i informacijske nauke

**REISPISIVANJE ANTIČKIH MITOVA KROZ KNJIŽEVNA DJELA MADELINE
MILLER I FENOMEN TIK-TOK RECEPCIJE KNJIŽEVNOSTI**

(Magistarski rad)

Studentica: Haruna Bandić

Mentorica: prof. dr. Ajla Demiragić

Broj indexa: 3713/2021

Sarajevo, septembar 2023.

Sadržaj

Sažetak.....	2
Uvod	2
Književno stvaralaštvo Madeline Miller	4
Razlike između Homerovih epova i romana <i>Kirka i Ahilejeva pjesma</i>	6
TikTok: novi dometi i recepcije književnosti.....	26
Potencijal knjiga koje će nas rasplakati.....	32
Zaključak	38
Abstract.....	42
Dodatak.....	43
Bibliografija.....	44

Sažetak

Cilj ovog magistarskog rada je dvojak. Na tragu feminističke književne kritike i teorija roda u prvom dijelu rada istražuje se kako je književnica Madeline Miller u romanima *Ahilejeva pjesma* (2011) i *Kirka* (2018) reinterpreterala i nanovo ispisala motive iz Homerovih epova. Pored ostalog, posebna pažnja posvećena je prikazu teme junaštva kroz načelo tolerancije i izbjegavanje sukoba. U romanu *Ahilejeva pjesma* istinski, savremeni heroj više nije Ahilej već njegov vjerni prijatelj Patroklo koji je prikazan kao altruističan, požrtvovan; afirmišući ljubav, a ne antički *agon*, kao suštinsku vrijednost. Sličan postupak prisutan je i u roman *Kirka*, u kojem je Madeline Miller stvorila smjelu feminističku (re)verziju klasične pripovijesti o slavnoj čarobnici.

Drugi važan aspekt istraživanja je analiza fenomena na društvenoj mreži TikTok koji se veže za romane *Ahilejeva pjesma* i *Kirka* jer je zabilježen aktuelan svjetski trend snimanja videozapisa u kojima se prezentuju lične, često vrlo intenzivne i emotivne reakcije korisnika platforme nakon čitanja ovih romana, pod geslom: „knjige koje će nas rasplakati“. Analizirane su i TikTok recenzije ovih romana, kao i ankete i komentari čitalaca. Rad razmatra pitanje na koji način u epohi *kraja čitanja* društvena mreža TikTok podstiče mlade da čitaju književnost.

Ključne riječi: Madeline Miller, *Ahilejeva pjesma*, *Kirka*, reispisivanje antičkih mitova, revozija, TikTok, BookTok, *knjige koje će nas rasplakati*

Uvod

U ovom magistarskom radu razmatrat će se romani *Ahilejeva pjesma* i *Kirka* u kojima je autorica Madeline Miller ponudila savremenene reinterpretacije Homerovih epova pod utjecajem feminističkih, rodnih i queer teorija. Ovi romani se pozicioniraju unutar žanra popularne književnosti odnosno popularnih žanrova.¹

---

¹ Bitno je napomenuti da pojam pojam popularni žanrovi svjesno koristim umjesto odrednice trivijalna književnost, zbog umanjene negativne konotacije ovog pojma, jer, kako je to objasnila Andrea Lešić-Thomas: „Razlozi za uvođenje termina popularni žanrovi izbjegavaju ćorsokak u koji nas vodi termin trivijalna književnost: atribut popularno vodi raspravu u pravcu propitivanja razloga za visoku čitanost te vrste književnosti (umjesto da ih uzima zdravo za gotovo na način koji podrazumijeva da ljudi vole da se rasonode, a da pri tom baš ne razmišljaju baš previše), a množina imenice žanrovi podrazumijeva mnogostrukost formi u kojima se popularna književnost otjelovljuje, i postavlja platformu na kojoj je moguće problematizirati međusobne odnose različitih žanrova, kao i njihovu hibridizaciju.“ (2017: 2)

Žanrovska književnost, sa jedne strane, što nerijetko biva slučaj, može biti konformistička, ona koja njeguje ustaljene fabularne šablone i koja ide uz dlaku sa horizontom očekivanja čitalaca. Recimo, neke čitateljice ljubica su navodile kako pri kupovini knjige pročitaju posljednju stranicu samo da bi se uvjerile da će završetak štiva biti onakav kakvim su ga anticipirale. Sa druge strane, popularni žanrovi mogu imati i svoj subverzivni karakter. On se može objasniti preko onoga što Rolan Bart naziva *mitom*. Kako Bart navodi u svojim *Mitologijama* (2008), mitovi čovjeka zaustavljaju, upućuju ga da se ugleda na nepokretni prototip koji živi umjesto njega, guši ga poput golemog unutrašnjeg nametnika i propisuje mu uske granice unutar kojih mu je dopušteno, kako kaže, da pati, ali ne i da pomiče svijet. Naime, popularna kultura, ako stoji u vezi sa realističnom književnošću, može ići uz dlaku sa mitom stvarajući komformističko zadovoljstvo pri čitanju jer je sve predstavljeno kao dio našeg iskustva i ustaljenog poretka, ideološki, patrijarhalno obojeno – toliko da nam djeluje prirodno. S druge strane, živimo u vremenu u kojem se intenzivo podstiče na prevazilaženje stereotipa, o čemu svjedoče i dva romana koja ću analizirati u ovom magistarskom radu. Oni čine pomak od onoga što Rolan Bart naziva mitom, ali svojim sadržajem obrađuju mitske priče, u tradicionalnom poimanju tog pojma, čineći pomak i na planu savremenih reinterpretacija motiva iz grčke mitologije.

M.I. Finley je, pišući o homerskom društvu, naglasio da su temeljne vrijednosti tadašnjeg društva bile zadane, unaprijed određene, a tako je bilo i sa čovjekovim mjestom u društvu i sa povlasticama i dužnostima koje su uslijedile iz njegovog položaja (1964:134). U ovom magistarskom radu, te će se vrijednosti propitati u duhu onoga što MacIntyre naglašava: „Niko više ne može biti Hektor ili Gisli“ (2002:137). Homerovi epovi i njihove dvije savremene reinerpretacije autorice Madeline Miller, *Ahilejeva pjesma* i *Kirka* – narativi na momente prožeti identičnim motivima upotrijebljenim na disparatne načine u procesu konstruisanja slike svijeta, predstavljaju paradigmu vremena u kojem su nastali. Jedno od pitanja koje postavlja ovaj magistarski rad glasit će, analizirajući intertekstualne i interkulturalne veze između četiri knjige: kako izgleda heroj u vremenu koje nije više herojsko, pomjerajući Homerove epove iz perspektive sveznajućeg pripovjedača u vizuru Patrokla iz *Ilijade* i Kirke iz *Odiseje*.

Jedan od važnih aspekata ovog rada bit će analiza načina na koji su se romani *Ahilejeva pjesma* i *Kirka* proslavili na društvenoj mreži TikTok, jer je zabilježen aktuelan svjetski trend snimanja videozapisa u kojima se prezentuju lične, često vrlo intenzivne i emotivne reakcije korisnika platforme nakon čitanja ovih romana. Važno je napomenuti da sam romane M. Miller odabrala zato što su bili prvi romani koji su doživjeli ogromnu i naglu popularnost na BookTok-u, odjeljku TikTok-a koji je posvećen književnosti, kao i zbog toga što su osvijetlili nove čitalačke

zahtjeve koje je TikTok publika postavila, a koji su objedinjeni pod geslom: *knjige koje će nas rasplakati*. Pitanja koja ću osvijetliti u prvom dijelu rada, a koja se tiču savremenog reispisivanja starogrčkih motiva, svoj značaj će dobiti u drugom poglavlju koje će pokazati zbog čega su upravo takve vrste narativa doživjele izniman i isprva neočekivan uspjeh na danas najpopularnijoj društvenoj mreži na svijetu. Pokušat ću objasniti, na primjeru dva narativa koja analiziram, zbog čega je upravo TikTok generacija čitalaca osjetila potrebu za narativima koji nas svojim sadržajem tjeraju na suze, šta to govori o vremenu u kojem živimo, a koje je već odavno obilježeno nedostatkom istinske komunikacije, empatije i saosjećanja u beketovskom i ioneskovskom smislu, kao i kako je društvena mreža koja reducira komunikaciju postala utilitarno sredstvo za propagiranje komunikacije i književnosti.

Bitno je istaknuti da je do sada napisano samo nekoliko radova koji se bave izučavanjem fenomena nazvanog BookTok, tako da namjera ovog rada jeste da rasvijetli neke aspekte ove još uvijek nedovoljno istražene teme.

Književno stvaralaštvo Madeline Miller

Već od osamdesetih godina, u svjetlu feminističke književne scene djeluju književnice koje reispisuju antičke mitove. Drugi val feminizma i osvještavanje položaja žene u društvu, u kontekstu književnosti je iznjedrio ideju revizioniranja mitova. Američka autorica Madeline Miller autorica je dva romana – *Ahilejeva pjesma* i *Kirka*, a oba su reinterpretacije motiva iz grčke mitologije. Miller je diplomirala i magistrirala klasičnu filologiju na Sveučilištu Brown te posljednjih deset godina predaje latinski i starogrčki jezik. Studirala je i dramske umjetnosti na Yale-u te specijalizirala adaptaciju klasičnih drama za savremenu publiku. Njen prvi roman, *Ahilejeva pjesma*, koji je pisala punih deset godina, postigao je zavidan uspjeh kod književne kritike i čitalaca, a oba romana Madeline Miller postali su izdavački fenomen. Upravo reference iz biografije autorice, kao i dug vremenski period pisanja prvog romana, svjedoče tome da Miller nije samo spisateljica, već i naučnica, proučavateljica klasične književnosti koja je svoje dugogodišnje znanje iz ove oblasti inkorporirala u svoje romane na jedan specifičan način – tako da modernim čitaocima budu prijemčivi i razumljivi, dok poštuje i koristi postojeću mitološku građu kao sredstvo za izgradnju fabule.

Kada je objavljena, 2012. godine, *Ahilejeva pjesma* zauzela je visoko mjesto na ljestvici bestselera *The New York Times-a*, prevedena je na brojne svjetske jezike, a Miller je za knjigu

osvojila i nagradu *Orange Prize for Fiction*. Međutim, roman koji je prodan u vrtoglavih milion i po primjeraka, nije se ni približno dobro prodavao dok nekoliko preporuka na TikTok-u nisu postale *viralne*, popularne i te su preporuke ovaj roman ponovo, nakon više od deset godina od objavljivanja, pozicionirale na vrh liste najprodavanijih knjiga. Sličnu sudbinu doživio je i njen naredni roman, *Kirka*, koji se također našao na prvoj poziciji na ljestvici najprodavanijih knjiga *New York Times-a* i *Sunday Times-a*, ušao je u uži izbor za nagradu *Women's Prize 2018*. te osvojio mnogobrojne nagrade od kojih izdvajam *Kitschies Red Tentacle Award*, *Indies Choice Award*, kao i *Elle Big Book Award*. Roman *Kirka* postigao je ogroman komercijalni uspjeh, rasprodan je u milion primjeraka širom svijeta tokom druge godine nakon izdavanja i sakupio 18183 recenzija sa pet zvjezdica na Amazonu od februara 2022. godine. Trenutno HBO Max snima seriju prema ovom romanu. Romani Madeline Miller prevedeni su na više od dvadeset pet jezika. Oba romana predstavljaju hibridne romaneskne strukture u kojima se prepoznaju elementi bildungsromana, elementi narativa o ratu, odlike ljubavnog romana, teme poput roditeljstva, odnosa ljudi i bogova, preobražaji, pokušaji dezertstva i priče onih koji ne žele ići u rat, kao i onih koji ne pripadaju okruženju u kojem su rođeni. Miller svoje likove reispisane iz grke mitologije nije predstavila kako je to činila poetika 20. stoljeća, na sliku i priliku čovjeka, već jasno naglašava, na mnogo mjesta u romanima, da njeni likovi nisu ljudi kakve poznajemo, nego bogovi i smrtnici koji djeluju unutar specifičnog, starogrčkog svjetonazora.

Razlike između Homerovih epova i romana *Kirka* i *Ahilejeva pjesma*

Prije svega, važno je ukazati na osnovne sličnosti i razlike Homerovih epova i romana koje ću istraživati u ovom magistarskom radu, da bi jednostavnije bilo pokazati zbog čega su reinterpretacije knjiga koje su općepoznato jedni od najmanje prijemčivih lektirskih štiva mladim čitaocima, postale toliko primamljive u svojoj novoj formi toj istoj čitalačkoj publici te kako je TikTok ponudio potencijal da narativi dospiju do znantno većeg broja čitalaca.

Prvi grčki ep, *Ilijada*, bio je toliko cijenjen da su ga Grci držali darom boga Apolona. U *Ilijadi* je prvi put tematiziran odnos zajednice prema događaju koji u kolektivnom pamćenju ima središnje mjesto. Homer je predstavljao *i početak i kraj* – kraj višestoljetne usmene tradicije i početak nove, u njegovim epovima predstavljene slike svijeta. Homer je srž grčkog duha, a njegovi su epovi tematski usredotočeni na niz događaja, vjerovanja ili znanja koji uživaju iznimnu važnost u tadašnjoj zajednici. Iz takvog se sklopa izdvaja lik epskoga junaka (katkad i cijele skupine) obdaren fizičkom i moralnom snagom, okretnošću, snalažljivošću i povlaštenim odnosom spram bog(ov)a, što ga čini sposobnim za suočavanje sa zadacima i pothvatima kakvi su običnomu čovjeku nesavladivi. „Čovjek je u središtu, a to je misao koja se, na prvi pogled, može povezati sa onim tragičnim svjetonazorom koji čovjeka postavlja u bespomoćno središte igara bogova i sudbine, gdje on mora pokazati svoje junaštvo.“ (Stanojević, 2010:4) Grci, stoga, nisu uspjeli napraviti veliko carstvo i nisu mogli izgraditi veliku civilizaciju jer su gajili visok stepen individualne slobode kojoj su podučeni iz herojskih mitova. Hermann Fränkel, proučavajući homersko društvo, napisao je da „čovjek i njegova djela postaju istovjetni, a on u njima biva cjelovito i primjereno obuhvaćen; on nema nikakvih skrivenih dubina“. (1975, 79) Upravo te skrivene dubine, kako ćemo vidjeti, osvijetljene su i produbljene u romanima *Ahilejeva pjesma* i *Kirka* autorice Madeline Miller.

Grčka mitologija je dugo bila izvor inspiracije za pisce i umjetnike koji su kroz historiju na razne načine nanovo reispisivali grčke mitove. Neki su ove priče koristili kao okvir za istraživanje savremenih problema i kao komentar na društvena i politička pitanja svog vremena. S druge strane, grčki mit koristi se i kao polazišna tačka za istraživanje univerzalnih ljudskih tema kao što su: ljubav, ljubomora, smrt. Posljednjih godina došlo je do obnovljenog interesa za ponovno osmišljavanje grčkih mitova, a važan dio ovog trenda svakako je i književno

stvaralaštvo Madeline Miller. Ova američka spisateljica i profesorica latinskog i grčkog jezika, provela je deset godina pišući *Ahilejevu pjesmu*. U svom je prvijencu zauzela novi pogled na protagoniste Trojanskog rata, prateći Ahileja i Patrokla od njihovog djetinjstva do tragičnog svršetka. Roman pripovijeda njihovo odrastanje iz perspektive Patrokla, o kojem u *Ilijadi* ne saznajemo skoro ništa, dok u romanu biva odbačenik unutar antičkog svijeta koji pod Ahilejevom zaštitom i zajedno s njim stasava u muškarca koji će bitno odrediti tok Trojanskog rata.

Mlad i nov u Ftiji, Patroklo susreće Ahileja i počinje promatrati svaki njegov postupak. Ahilej, jednako zainteresiran, sprijateljuje se s njim te njih dvojica postaju nerazdvojni prijatelji. Knjiga zadire duboko u zamršenost i slabosti njihovog odnosa dok nastavljaju živjeti u palači kralja Peleja, potom obučavajući se i trenirajući sa kentaurom Hironom i zajedno se skrivajući na otoku Skirosu. Međutim, njihovi životi se preokreću kada se pridruže Trojanskom ratu koji je obilježen žrtvama, kugom i nasiljem za obje zaraćene strane. Dok su bili zaslijepljeni ponosom, smrt se proširila posvuda dok su kralj Agamemnon i Ahilej dopuštali Trojancima da opustoše njihov tabor. Nakon desetljeća naizgled beskrajnih ratova, intimni odnos Ahileja i Patrokla se produbljuje, ali dolazi do okrutne božanske intervencije dok sudbina oba ljubavnika bolno završava. Ovaj roman odlazi i iza *Ilijade* i prikazuje nam Ahilejevu smrt: *Ahil čuje tiho fijukanje strele, delić sekunde pre nego što udari. Malo okreće glavu, kao da gleda kako prilazi. Zatvara oči i oseća kako mu njen vrh probija kožu, razdvaja debele mišiće, migolji se kroz prepletene prste njegovih rebara. Tamo je, napokon, njegovo srce. Krv kulja između lopatica, tamna i klizava kao ulje. Ahil se smeši dok licem pada na zemlju* (Miller, 2011:248). Uskoro umire i Patroklo, čime se proročanstvo sasvim ispunjava.

Miller se u romanu *Kirka* također poigrava starogrčkom mitologijom, ali na drugačiji način nego u svom prvom romanu. Autorica rekreira i centrira čarobnicu Kirku kao glavnu junakinju, komplikujući njen karakter i dajući teksturu njenoj dugoj životnoj priči. Glavna junakinja u romanu, naspram izvornog epa, nije prikazana kao zla čarobnica koja magijskim čarima svojevolumno mami muškarce u svoju jazbinu kako bi ih preobrazila, već se pojavljuje kao žena koja je preživjela vijekove ugnjetavanja i odlučila zaštititi sebe na jedini način na koji zna. Hvaljen kao feministički pristup klasiku, Miller u romanu prikuplja suprotstavljene kanone mitologije, konsolidirajući ih oko jedne žene i njene potrage za solidarnošću.

Kirka je kćerka boga sunca, Helija, koja biva prognana na napušteno ostrvo zbog njenih vještijih moći. Ipak, ona usavršava svoje čarobnjačke sposobnosti i kroz roman sreće dobro

poznate likove iz mitologije: Minotaura, Dedala, Ikara, Medeju i, naravno, Odiseja. Kirka svojim djelovanjem navlači na sebe gnjev i ljudi i bogova, pa njen zadatak postaje odbraniti ono što voli i opredijeliti se da li pripada svijetu bogova, gdje je rođena, ili među smrtnicima, među kojima je pronašla svoje mjesto. Roman je napisan u prvom licu, dajući glas glavnoj junakinji. Njen je zapravo i jedini glas koji čujemo, dok nas u ispovijednom pripovjedačkom maniru vodi kroz svoju prošlost i svoje jedinstveno postojanje. Kroz njene brojne pokidane veze – roditelji gladni moći, braća i sestre beskrupulozni, skroz sebične ljubavi i zaboravljene prijatelje – tu smo s njom, ali rekla bih, samo na daljinu. Od početnih stranica do završetka romana, Kirka nas istovremeno privlači i odguruje, ohrabruje da se poistovijetimo s njenom potragom, dok nas strateški podsjeća da njen svijet nije naš. Nije iznenađenje da se događaji, postavke i likovi u romanu doimaju neobično; to je svijet vječnih bogova i drevnih neprijateljstava. Ipak, Miller uravnotežuje našu bliskost s protagonistkinjom i udaljenost od njenog svijeta. Kada se osjećamo najpovezaniji sa Kirkom, autorica nas probudi podsjetnicima da nikada ne možemo sasvim suosjećati s nevoljom boginje, bez obzira koliko poznate njene borbe izgledale. Knjiga je napisana u prošlom vremenu, sve do završnog poglavlja, gdje Kirka prelazi sa onoga što je bilo na ono što se nada da će biti. Dok se sprema da samu sebe začara kako bi postala smrtna, zamišlja budućnost u kojoj stvara život, proživljava ga i stari. U ovom zamišljanju, ona ima kćeri, a ne sinove. Na trenutak nas gotovo uvjeri da se tako njena priča završava, ali nas potom, kao i mnogo puta do tada, vraća u svoju stvarnost, na svoje ostrvo izgnanstva. U završnom pasusu ona koristi sadašnje vrijeme, a mi svjedočimo njenoj težnji ka smrtnosti. Međutim, ta veza biva prekinuta posljednjim riječima romana: *Prinosim usnama zdelu punu do vrha i pijem* (Miler, 2018:419).

Riječ *arete*, koja se kasnije počela prevoditi kao *vrlina*, u homerskim se pjesmama upotrebljava za vrsnoću bilo koje vrste; brz trkač očituje arete svojih nogu, a sin nadmašuje svog oca u svakoj vrsti *arete* – kao atlet, kao vojnik i umom. Taj nam je pojam vrline ili vrsnoće straniji nego što isprva možemo pomisliti. Nije nam teško prepoznati središnje mjesto koje će snaga imati u takvom shvaćanju ljudske vrsnoće niti način na koji će hrabrost biti jedna od središnjih vrlina. Međutim, savremenoj koncepciji vrline strana je bliska povezanost koja je prisutna u herojskim društvima između hrabrosti i srodnih vrlina, s jedne strane, pojmova prijateljstva, sudbine i smrti, s druge strane, piše Alasdair MacIntyre. (2002:13). Ako se uzme u obzir da je hrabrost važna sastojnica prijateljstva, otvora se prostor u kojem se motivi iz grčke mitologije mogu reinterpretirati tako da svojim središtem učine primarno aspekt bliskosti, a ne herojske srdžbe i svijesti likova po kojoj se kroz život traže neprijatelji, a ne prijatelji. U romanu *Ahilejeva pjesma*, Ahilej i Patroklo postaju bliski kada Ahilej od svog oca, kralja Peleja, zatraži da

ozvaniči njihovo prijateljstvo. „Zaboravio sam da kažem kako želim da mi bude družbenik. – *Therapon* je bila reč koju je upotrebio. Saborac zaklet princu krvlju i ljubavlju.“ (Miller, 2011:29) Dok Ahilej i Patroklo u *Ahilejevoj pjesmi* na samom početku romana ostvaruju istinsko prijateljstvo, *Kirka* u istoimenom romanu nema niti jednog prijatelja. Kada je rođena, Kirkin otac kojeg je opisala kao nekog ko je „verovao da je svet po prirodi ustrojen, tako da njemu pričinu zadovoljstvo“ (Miller,2018:8), kazao je njenoj majci: „Hajde da napravimo bolju.“ (Miller, 2018:11) Kirkin očaj za ljubavlju i privrženošću prati njen lik kroz roman, označavajući je upravo kao junakinju sa kojom se mnogi čitaoci, uprkos tome što živi u potpuno drugačije ustrojnom načinu postojanja, mogu poistovjetiti.

Junacima u *Ilijadi* nije teško znati šta su dužni jedni drugima; oni osjećaju *aidos* – naročit osjećaj stida – kada su suočeni sa mogućnošću krivog postupanja, a ako to nije dovoljno, uvijek su u blizini drugi ljudi da upozore na uvriježeni nazor. (MacIntyre, 2002:133) Ono što pjesnik *Ilijade* vidi, a njegovi likovi ne vide jeste da pobjeđivanje može biti oblik gubljenja. Tako *Ilijada* postavlja pitanja koja ne mogu postaviti ni Ahilej ni Hektor; *pjesma polaže pravo na oblik razumijevanja koji osporava onima čija djela opisuje*. (MacIntyre, 2002:138) Međutim, autorica Madeline Miller pokazuje da u savremenom svijetu likovi imaju i pravo i obavezu osvijestiti svoje postupke i razlučivati o njima na moralnoj razini. Definišuća karakteristika lika Kirke na način na koji Miller predstavlja junakinju na početku romana je empatija, sposobnost koja se ne pripisuje stvorenjima njenog porijekla i položaja, a koja biva ključna crta njene modernizacije. Upravo zbog suosjećanja, ljubaznost i blagonaklonost koju Kirka pruža drugim likovima često biva kažnjavana, pa kasnije pribjegava osveti i hladnokrvnom ponašanju. Jedan od primjera ljubaznosti koja stiće negativno ozračje biva kada Kirka odlazi pomoći svojoj sestri Pasifaji pri njenom porođaju, da bi kasnije postala odgovorna za rođenje čudovišta Minotaura. Kirka spočitava Pasifaji: „Htela si da me poniziš“ (Miller, 2018:158). Naročito empatična, Kirka biva prema smrtnicima. „Ma hajde“, reče Hermes. „Ako se rasplačeš kad god umre neki smrtnik, za mesec dana ćeš se udaviti.“ (Miller, 2018:173) Kirkini najistaknutiji ljubavnici, osim boga Hermesa, su Glauk, Dedal i kasnije Odisej, sa kojim ima i sina za kojeg on neće saznati. Umjesto da je odbijaju smrtničke slabosti ili nedostatak besmrtno ljepote, Kirka svoje ljubavnike cijeni upravo zbog njihovih ljudskih mana i nedostataka.

Dok se *Odiseja* i *Kirka* odlično preklapaju u okruženju i likovima, zaplet i karakterizacija likova prikazuju odstupanja od originalne priče kao prirodni rezultat adaptacije. Evidentna razlika je da se *Odiseja* fabularno zapliće oko Odiseja i njegovih putovanja, gdje Kirka biva samo jedan od mnogih likova koje susreće na putu, dok roman *Kirka* čini suprotno – pozicionira Kirku kao

glavnu junakinju, a Odiseja kao sporedni lik. U *Odiseji*, odlazak glavnog junaka sa otoka Eja prikazan je kao pobjednički, spasilački, ne nudeći uvid u Kirkinu emocije. Odisej u epu jednog dana odlučuje da je vrijeme da on i njegovi ljudi napuste ostrvo, a Kirka udovoljava njegovoj želji bez daljih prigovora, dok biva prikazana kao potpuno apatična. Ovaj događaj je u romanu prikazan znatno drugačije, dajući uvid u to da je čarobnici slomljeno srce zbog toga što muškarac kojeg je upoznala i zavoljela mora otići. „Ja sam se osećala ispražnjeno, izrovašeno kao žal ispod brodske kobilice.“ (Miller, 2018:257) Homer u *Odiseji* za Kirkinu slavno pretvaranje Odisejevih mornara u svinje krivi njeno „zlo srce“ (Homer, 2015:288). Miller tu frazu koristi samo kada Kirka, uistinu iz sebičnih poriva, Scilu pretvara u čudovište, a Glauka u boga. „Pomoću zle farmake pretvorila sam Glauka u boga, a onda sam preobrazila Scilu. Bila sam ljubomorna zato što je voleo nju i htela sam da je poružnim. Uradila sam to sebično, gorka srca, i želim da snosim posledice.“ (Miller, 2018:70) Međutim, ona nakon ovih postupaka osjeća kajanje, naročito kada postaje svjesna da Scila nemilosrdno ubija nedužne ljude, njenom krivicom. Miller Kirku čini vješticom koja razvija svoje magijske vještine ne iz želje, već iz nužnosti, čime dobija moć kao žena u izrazito patrijarhalnom društvu u kojem je gruba snaga najviši pokazatelj utjecaja, jer se ženska snaga ne ispoljava kao moć nad nekim, nego kao privilegija da se slobodno djeluje i biva.

Mnogi Kirkini postupci koji se zasnivaju na empatiji i želji da pomogne drugima jednako se kažnjavaju, ili za Kirku još bolnije, zanemaruju, kao što je njena pomoć Prometeju, koji je također kažnjen jer je pomogao smrtnicima, dok je čekao suđenje za (zlo)čin davanja vatre čovječanstvu. Kirka Prometeju nudi nektar i utjehu, iščekujući i vlastitu kaznu jer je pomogla, ali niko od njene vrste nije ni zapazio njeno odsustvo. Patroklo u *Ahilejevoj pjesmi* biva protjeran na početku romana jer je iz nehata povrijedio drugog dječaka, dok Kirka biva protjerana bez da iko i zamjećuje, što pridodaje novi nivo bola njenom otuđenju. Transformacije Glauka i Scile jednako su zanemarene, sve dok Kirkin brat ne ubijedi njihovog oca u suprotno i time izazove Kirkinu kaznu i izgnanstvo na ostrvo Eja. Njeno boravljenje na ostrvu, u prekrasnoj kući, u izobilju hrane, u društvu životinja i nimfi sa kojima, doduše, ne može imati istinski dijalog, metafora su savremenog svijeta u kojem pojedinci žive usamljeni i otuđeni, iako imaju sve uslove za ugodan život. Kirka u romanu naglašava svoje otuđenje, koje postaje bezvremensko i samim tim jako blisko savremenom čitaocu: „U tim praznim, savršanim sobama, osećala sam se – ne znam kako da to opišem. Razočarano.“ (Miller, 2018:88) Međutim, sa druge strane, samoća nudi potencijal za progres, otuda jasna razlika između samoće i usamljenosti. Kirka na otoku ima priliku usavršiti svoje magijske moći, naročito vještinu koja će postati njen potpis i primarno obilježje u *Odiseji* – pretvaranje muškaraca u svinje. Dinamika

između Kirke i njene braće i sestara, posebno između Kirke i njene sestre Pasifaje, također potcrtava njen osjećaj usamljenosti i otuđenosti, jer je čak ni vlastita porodica ne prihvata. Ova usamljenost je upravo to što Kirku ohrabruje da nastavi vezu sa smrtnicima poput Odiseja, Glauka i Dedala, jer se nikada nije sasvim uklapala među svoje besmrtnne vršnjake.

Dok različiti grčki mitovi prikazuju Kirku i otok na kojem živi na različite načine, u Homerovoj *Odiseji* se ne pominje izgnanstvo, niti postoji bilo kakva indikacija da Kirka ne obitava tamo svojom voljom. Prije alijenacije od društva, usamljenost prati portret Kirke još od njenog rođenja, dok se bori da se uklopi među nimfama i bogovima u palači njenog oca. Braća i sestre beskrajno joj se rugaju, otac ju je protjerao iz kraljevstva, a njena prva ljubav, Glauk, odlazi da bude sa Scilom nakon što ga Kirka učini besmrtnim; samo joj brat Ejet biva pratilac, dok je ne napusti u korist svog novog kraljevstva. U sličnom maniru, roman *Ahilejeva pjesma* započinje Patroklovim djetinjstvom, koje obilježava zanemarenost i nasilje zbog iznevjerenih očekivanja prema ocu i zajednici. *Sitan i kržljav* (Miller, 2011:112), Patroklo se od početka romana smješta u svijet u kojem su snaga i junaštvo na najvećoj cijeni, a u kojem će se on uvijek isticati svojom neprikladnošću. Svijet junaka kojem Patroklo ne pripada, što će se u romanu isticati do krajnjih granica, kao i priprema za rat koji će izbiti pred Trojom, uveden je scenom gdje devetogodišnji Patroklo dolazi, uslovljen na to, prositi ruku Tindarejeve kćerke Helene. Ovaj Patroklov neželjeni potupak jer je imao samo trinaest godina, odvija se prema očevom nalogu, što odmah na početku romana odaje i potcrtava da se Patroklo rađa i živi u porodici koja je atipična. Otac mu je kralj, a majka, kako stoji u romanu, „tankoumna“. „Kad je rodila mene, dečaka, otrgao me je iz njenih ruku i dao babici. Iz sažaljenja, babica je mojoj majci dala jastuk da ga grli umesto mene. Majka ga je grlila. Izgleda da nije primećivala razliku.“ (Miller,2011:6) Veoma dirljivo, iako kroz samo nekoliko rečenica, prikazan je odnos između Patrokla i njegove majke koja je predstavljena kao žrtva nasilja obilježena svojim kognitivnim poteškoćama. Patroklo je rastao u okruženju u kojem se ohrabivalo nasilje i patrijarhalna načela, zbog kojih Patroklo za svoju majku kaže: „Na čelu joj ožiljak beo kao kost, uspomena na očev udarac balčakom mača.“ (Miller,2011:6) Patroklo se ni fizički ni svojim htijenjima nije uklapao u ideal grčkog junaka, ratnika. Kao dječak postaje siročić, kada odlazi u okrilje kralja Peleja, gdje nastavlja svoje odrastanje. Međutim, u sličnom maniru, ni Ahilejeva porodica, što je evidentno bila intencija autorice Miller, nije prikazana kao tipična. Njegov otac, smrtnik, silovao je njegovu majku, boginju Tetidu, i tako sebi osigurao brak sa njom.

Čekao je da se ona pojavi iz tamnosivih talasa, kose crne i duge kao konjski rep. Zatim ju je zgrabio, iako se grčevito borila, stežući je dok oboje nisu ostali iscrpljeni, bez daha

i odrani peskom. Krv iz rana koje mu je nanela pomešala se s mrljama izgubljenog devičanstva na njenim bedrima. Njen otpor više nije bio važan: razdevičenje je bilo obavezujuće koliko i bračni zaveti. (Miller, 2011:17)

Miller, koristeći upravo seksualno zlostavljanje kao motiv preko kojeg u romanu opisuje Kirkin razloge za načine na koje postupaju, kao što čini i sa Tetidom u *Ahilejevoj pjesmi*, nudi novi kontekst u kojem obje junakinje djeluju. Seksualni napad na Kirku kao motivacija za pretvaranje mornara u svinje, čini da njeni postupci izgledaju manje kao čin koji je odraz njenog zla i više nalik pokušaju samoodbrane i osvete, što je daleko uvjerljivije objašnjenje pri čitanju priče iz Kirkin tačke gledišta. Priča o Odisejevom putovanju traje kroz dvije decenije, dok se Kirkin priča proteže milenijumima, opisujući put od njenog odrastanja i sazrijevanja od potcijenjene nimfe do moćne čarobnice. Neki prevodi *Odiseje* Kirku opisuju kao boginju, a Miller kao *vješticu* (Miller, 2018:177), po rođenju nimfu. Ova informacija nam na prvim stranicama romana ukazuje na to da njen svijet nije naš, ali napominje i na uvriježene patrijarhalne vrijednosti koje će u romanu biti propitane „Ta reč, nimfa, određivala je koliko daleko, koliko široko, seže naša budućnost. Na našem jeziku, ona ne znači samo boginja, već i nevesta.“ (Miller, 2018:7) Na sličan način se u romanu *Ahilejeva pjesma* tradicionalne vrijednosti koje bi junaci trebalo da otjelove u duhu antičkog svjetonazora, propituju kroz poglavlja o odrastanju Ahileja i Patrokla pod patronatom kentaura Hirona, kada se upoznaju sa različitim vještinama i žele se ostvarivati kao učenjaci i umjetnici, a ne kao ratnici. Hirurški alati, priče o sazviježđima i ljekovitom bilju oslikavaju život koji glavni junaci žele živjeti. Ahilej želi svirati liru, a Patroklo postaje ljekar i travar upravo zahvaljujući stečenom znanju kod učitelja Hirona, koje potom prenosi na Briseidu. Patroklo će sve vrijeme biti prikazan u ozračju lika koji biva zaštitnik ljudskih života, a ne ratnik. U tom duhu, priča o Patroku i Ahileju vrlo je osavremenjena ili, bolje reći, postoji pretenzija na svestremenost iskustva prve mladalačke ljubavi. Za takav pristup nije bilo mjesta u *Ilijadi*.

Patroklo, kojeg je otac izгнаo iz svog kraljevstva, lakonski zaključuje: *Roditelji, uvijek isti* (Miller, 2011: 54). Ova rečenica biva jedan od suptilnih primjera preko kojih možemo vidjeti na koji način se autorica Miller nastojala približiti modernim čitaocima i savremenoj publici te u narativ o hrabrim grčkim junacima i hladnom antičkom svijetu utkati motive sa kojima se savremene generacije mogu povezati, uprkos hiljadugodišnjoj tradiciji koja razdvaja vrijeme nastanka epova i vrijeme objavljivanja njenih romana.

Scene sa sličnom svrhom prisutne su i u romanu *Kirka*. Naprimjer, kada Kirka opisuje kako njenu transformaciju Glauka u boga pokreće želja da se uda za njega, jer to biva nemoguće sve

dok je Glauk smrtan, kaže: „Jer bila sam kao svaka glupa guska koja je ikad volela nekoga ko voli nekog drugog. Mislila sam: samo da nje nema, sve bi se promenilo.“ (Miller, 2018:63) Izbor riječi i način izražavanja koji Miller pripisuje svojoj glavnoj junakinji, kao što su izrazi poput „bila sam kao svaka glupa guska“, slično kao i u *Ahilejevoj pjesmi*, doprinose približavanju dvaju narativa modernoj čitalačkoj publici koristeći diskurs koji je njima blizak, čineći drastičan odmak od klasičnog heksamera u kojem su *Ilijada* i *Odiseja* izvorno napisane. Sličnu svrhu ima i citat: „Bar je to zajedničko bogovima i smrtnicima. Kao mladi, mislimo da smo baš mi prvi iskusili svako osećanje na svetu.“ (Miller,2018: 49) Uprkos tome što Miller opisuje svijet ljudi i bogova, njihovi likovi napominju na misli i situacije u kojima se savremeni čitaoci mogu prepoznati i koje mogu razumjeti shodno svom ličnom iskustvu.

Zanimljiv je način na koji Madeline Miller kroz niz suptilnosti karakterizira svoje junake. U *Odiseji* se opisuje kako Kirka ima prekrasan glas, što doprinosi njenoj privlačnosti i božanskom ozračju, dok roman *Kirka* stavlja naglasak na to koliko je njen glas neprijatan drugim likovima. Po ulasku u njen dom, Odisejeva posada začuje Kirkinu prekrasnu pjesmu (Homer, 2015: 211), stvarajući asocijacije na očaravajuću pjesmu sirena. Nasuprot tome, Miller više puta naglašava kako je Kirkin glas neobično neprijatan drugim likovima. Njena braća i sestre joj se rugaju: „Glas joj je kričav, kao u sove. Zove se Jastreb, ali koliko je ružna, mogla bi se zvati i Koza.“ (Miller, 2018:14) U *Kirki*, ljudski glas glavne junakinje služi kao veza sa njenim voljenim smrtnicima, ali i kao oblik otuđenja od njenih božanskih vršnjaka.

U romanu *Ahilejeva pjesma*, Ahilejeva primarna preokupacija i preferencija u romanu biva pjevanje i sviranje lire, otuda i naziv za roman. Uvođenje ovog motiva doprinosi dojmu da Ahilej muzikom suzbija ubilački nagon jer zna da kada ode u borbu, upravo on će morati biti onaj koji ubija najviše, kao rezultat proročanstva u kojem je predskazano da će postati najveći od svih junaka, iako je to izvan okvira njegovih želja. To biva njegov unaprijed određen fatum, koji ga proganja. U tom smislu, Patroklo biva nemoćan da mijenja sudbinu svojim ličnim djelovanjem, jer je (zaljubljeni) smrtnik. Ahilejev afinitet prema umjetnosti javlja se kao prvi nagovještaj da će roman propagirati novu vizuru muškosti naspram one koja je nastala u antičkoj Grčkoj, a koja je sezala još mnogo stoljeća nakon toga. Istoj svrsi služi i, u izvorni materijal *Ilijade* upisana scena u kojoj Ahilej nekoliko godina živi preobučen u ženu i u kojoj se možda upravo zbog svoje sklonosti ka umjetnosti jako dobro snalazi u tom svijetu, učeći plesove u kojima svojom okretnošću nimalo ne kaska za ženama, saigračicama. Kanoniziran i zapamćen po svojoj srdžbi, bijesni Ahilej u romanu biva preoblikovan u nježnog i senzibilnog junaka. On u romanu inicijalno ne želi ići u rat, ne želi usavršavati ratničke vještine sa Patroklom – da ga ne bi povrijedio, ne želi učestvovati u dvoboju sa Hektorom, *jer ništa mi*

nažao nije učinio (Miller, 2011:124). Junakov primorani odlazak u rat postaje, umjesto simbola sopstvene gratifikacije i herojske smrti, ultimativni odraz altruizma. Upravo zbog ljubavi, za Ahileja je njegova peta, njegova slabost, zapravo bila drugo ljudsko biće. S druge strane, povod za sva njegova djelovanja u *Ilijadi* bila je njegova srdžba i afirmisanje individualne slobode naspram kolektivnog cilja. Sličan motiv pronalazimo i u romanu *Kirka* kada Telemah, Odisejev sin koji, kada mu boginja Atena ponudi ratničku slavu, odbija njen poziv i otjelovljuje figuru koja ne želi biti dio junačkog koncepta slave koji je propagirao starogrčki svjetonazor. Telemah u romanu priznaje: „Tri dana sam razmišljao. I ne nalazim u sebi sklonosti ka borbama s Trojancima ili ka građenju carstava. Čeznem za drugačijim danima.“ (Miller, 2018: 382)

Međutim, kako u izvornom epu tako i u romanima *Kirka* i *Ahilejeva pjesma*, opisuju se junaci koji su neslobodni u mjeri u kojoj njima upravlja sudbina – predskazanje. U romanima Madeline Miller, proročanstvo je prikazano kao prokletstvo. Podsjetit ću na to da je Ahilej polubog koji, čak i kada pokuša da zavara predodređenje i živi preobučen u ženu, biva razoktriven jer je to njegova sudbina. Proročanstvo kaže, a to njegova majka božica zna, da će poginuti zbog onoga koji je bio bolji čovjek od njega. U izvornom epu tumačilo se da je taj bolji čovjek bio Hektor, ali roman prikazuje da je to zapravo Patroklo. Tema predskazane sudbine u romanu *Kirka* aktualizirana je kroz lik Telegona, Kirkinog i Odisejevog sina. Dirljivi su pasusi u kojima Kirka opisuje Telegonovo odrastanje kroz prizmu njene majčinske brige i snalaženja u svijetu koji joj biva potpuno stran i nov, naročito nakon saznanja o proročanstvu po kojem njenog sina očekuje smrt. Kirka svim snagama nastoji promijeniti njegovu sudbinu. „Jezerce uzdrhira i ukaza se Telegonova slika. Ležao je umotan u vuneni pokrov, siv i beživotan“ (Miller, 2018:305). Tada napominje na Ahilejevu majku Tetidu, čime se stvara veza sa prvim romanom: „Nije li mi Odisej jednom ispričao priču o Ahilejevoj majci, morskoj nimfi, koja je našla načina da se nagodi sa Zeusom? Ipak, nije mi rekao kako joj je to pošlo za rukom. I na kraju joj je sin umro“ (Miller, 2018:267). Dio romana koji se zapliće oko Telegona potvrđuje da likovi u antičkom svijetu ne mogu znati zbog čega im je nešto sudbina namjerlila, a mnogobrojni primjeri, poput Edipa, pokazali su da svaki pokušaj opiranja sudbini biva uzaludan, štaviše, koban. U savremenom svijetu taj motiv je sažet u općepoznatu rečenicu: pazi šta želiš, možda se i ostvari. „Sve se konačno razjasnilo. Očaj oklopljene Atene, njeno kruto lice kad je rekla kako će mi biti žao što je Telegon preživio. Plašila se da će povrediti nekoga koga ona voli. A koga je Atena najviše volela? Prekrih usta rukom. „Odisej.“ (Miller, 2018:317) Telegon je ubio svog oca Odiseja. Napomenut ću na činjenicu da Telegon nije književna invencija Madeline Miller, spominje se u grčkim mitovima zajedno sa drugim mogućim potomcima Kirke i Odiseja, međutim, Homer ga ne spominje. Stoga, izbor autorice Miller da

uvede lik Telegona i učini ga Kirkinom primarnom životnom preokupacijom pomaže u produbljenju njene emocionalne veze sa Odisejem, ali i da ističe njen razvoj kao lika.

Zanimljivo je da Kirka u romanu Odisejevom sinu Telemahu njegovog oca opisuje na način na koji ga je izvorno Homer opisao:

Predala sam mu ga. Ubijenog Palameda i ostavljenog Filokteta, ono kad je Odisej na prevaru naveo Ahileja da se oda i poveo ga u rat, kako se Odisej u noći bez meseca ušunjao u logor kralja Resa, trojanskog saveznika, i ispresecao njegovim ljudima grkljane dok su spavali. Kako je smislio konja, zauzeo Troju i prisustvovao razbijanju astijanaktove glave. Onda o njegovom mukotrpnom putovanju kući, s ljudožderima, gusarenjem i čudovištima. (Miller, 2018:348)

Ta scena u romanu potcrava činjenicu da je roman ispričovijedan iz Kirkinе perspektive i ukazuje na razlike u načinu na koji Kirka doživljava Odiseja i načinu na koji ga opisuje njegovom sinu. Na sličan način, upravo zbog toga što je roman ispričovijedan iz perspektive Patrokla, opis Ahileja koji čitaoci vide nije nužno sasvim objektivn kao što bi moglo prikazati neko drugo gledište osim Patroklovog. U romanu postoji jasna razlika između toga kako se Ahilej ponaša prema drugim likovima i kako se ponaša prema Patroku, što je vjerovatno slučaj i u *Ilijadi* koji nije osvjetljen. Naprimjer, kada Ahilej povede Patrokla na čas lire, učitelj odbija da podučava Patrokla sviranju na liri koju Patroklo drži u ruci. Ahilej protestuje svom učitelju i zaustavlja ga kada Patroku pokuša oduzeti instrument. Kombinacijom dvije stereotipne suprotnosti, Ahilejeve strane asertivnog ratnika koju mu je odredio suđaj, ali i njegove ljudskije, skoro pa ženstvenije strane, *Ahilejeva pjesma* nudi lik koji ni najmanje ne biva stereotipan. Ova kombinacija ženstvenosti i muškost čini Ahilejev lik prepoznatljivijim čitaocu. Ove promjene odražavaju društvo i vrijeme u kojem su napisane, sugerirajući da je moderna publika manje zainteresirana za rodne uloge, a više za način na koji rod može biti doživljavaan na mnogo načina koji se razlikuju od binarnih normi. Također, u romanu su opisani svakodnevnici između Ahileja i Patrokla koji doprinose stvaranju bliskosti sa likovima i čine da na tren zaboravimo da se radi o junaku koji nosi prefiks najboljeg među ratnicima: „Jutros je skočio na moj krevet i pritisnuo svoj nos na moj. „Dobro jutro“, rekao je” (Miller, 2011, 57). Ovo je jednostavna interakcija koja se čitaocu možda čini sasvim uobičajenom, međutim, nježne interakcije poput ove nadmašuju vrijeme i savremeni čitalac u njima može pronaći identifikaciju. Međutim, Miller ne zanemaruje činjenicu da se u romanu *Ahilejeva pjesma* ne radi samo o dva zaljubljena mladića koji su netipični po tome što je opisan ljubavni odnos između dva mladića, već je prije

svoga naglašen odnos između smrtnika i poluboga koji imaju unaprijed određenu sudbinu koju je izlišno pokušati zbjeći.

Niko ne sme da me gleda kako se borim. – Te reči je izgovorio kao staru naviku. – Zašto? Dugo me je gledao, kao da razmišlja. – Majka je zabranila. Zbog proročanstva. – Kakvog proročanstva? – Nisam ranije čuo za to. – Da ću biti najbolji ratnik svog pokolenja. To je zvučalo kao nešto što bi reklo hvalisavo dete. Ali on je to rekao jednostavno, kao da izgovara svoje ime. (Miller, 2011:30)

Kada napominjem na svijet ljudi i bogova, u romanu *Kirka se*, kao i u *Ahilejevoj pjesmi*, taj svijet potvrđuje u interakcijama likova. Naprimjer, Glauk se u romanu plaši Kirkinog božanskog porijekla, a ona ga od njega suptilno skriva. Kada Kirka spomene susret sa Prometejem, Glauk biva u strahu i nevjerici. Jasno je i da se Patroklo Ahileju ne obraća kao nekome ko je na istoj staleškoj razini kao on, već ga često idealizira. Primjer bi mogla biti scena njihovog prvog seksualnog odnosa u kojoj Patroklo opisuje kako je iznad njihovog kreveta u pećini oslikana zvijezda – ali ne bilo koja. „Tavanica nad nama bila je oslikana zvezdama, kad bismo se umorili od priče, pokazivali bismo ih. – Orion – rekao bih, prateći njegov prst.“ (Miller, 2011:73) Kada Patroklo podiže pogled, vidi Orion iza Ahilejevog ramena. Orion se često smatra zvijezdom koja sija jače od drugih zvijezda. Upotreba takve simboličke reference biva dokaz jedne od hiperbola preko kojih vidimo kako Patroklo doživljava Ahileja.

Antičkog čovjeka karakterizira *agon*: *U svemu odličan da budem i sve da nadmašim druge* (Homer, 2015:6.3). Međutim, odmah na početku romana *Ahilejeva pjesma* saznajemo da će u ovoj, modernoj reinterpretaciji Homerove *Ilijade*, druge vrijednosti biti u fokusu. Patroklo za Ahileja kaže:

Više nisam mario kad me pretekne u trci, kad zaostanem za njim dok plivamo do stena i kad me porazi u bacanju koplja ili kamenja. Bilo mi je dovoljno da ga gledam kako pobeđuje, da vidim njegove tabane kako se belasaju dok dodiruju pesak, kako mu ramena izranjaju i uranjaju dok se probija kroz slanu vodu. To je bilo dovoljno (Miller, 2012:38).

Menis (srdžba) prva je riječ *Ilijade*. *Metis* (lukavstvo) glavna je riječ *Odiseje*, dok je *oružje* prva riječ *Eneide* – Vergilijevog epa koji je napisan po uzoru na Homerove epove. U ključnim riječima ovih triju epova vidimo njihovu suštinsku razliku. Srdžba i lukavstvo su individualne, *suviše ljudske* osobine koje stoje u službi onoga što grčka kultura afirmiše – individuu. Oružje,

sa druge strane, simbol je rata, a rat podrazumijeva kolektiv, masu, zajednički zadatak, zajedničku borbu i požrtvovanost zarad višeg cilja. Dakle, propagira se herojstvo velike civilizacije, a ne velike kulture – herojske sposobnosti stoje u službi kolektiva. Formiran je ideal stoičkog života u mitskom svijetu, da bi zaživio u realnom.

Muhamed Dželilović u knjizi *Kalhasovo proročanstvo* navodi:

Na toj osnovi konstituirana kultura naprosto je morala otvoriti ogroman prostor individualne slobode kako bi se čovjek do kraja ostvario, prostor koji, ni do danas, neće biti ponovo osvojen. Zato su dometi velikih grčkih umjetnika i filozofa bili tako veliki i u svojoj raznolikosti, u konačnom zbiru pojedinačnih dosegâ, darivali nam veliku kulturnu tradiciju. Cijena svega toga bila je nemogućnost da se izgradi velika kolektivna moć, da se izgradi snažna civilizacija. (2006:353).

Jedna od slavnih i prva reinterpretacija Homerovih epova je Vergilijeva *Eneida*. Stoga, ukazat ću na nekoliko osnovnih razlika koje u *Eneidi* postaju evidentne, da bih pokazala na koji način te značajke stvaraju konekciju sa onim što je Miller učinila u svojim romanima. Prvih šest pjevanja *Eneide* nastali su po uzoru na *Odiseju*, dok se drugih šest oslanjaju na *Ilijadu*, tj. prvi dio epâ govori o lutanju, a drugi o ratovanju. U *Eneidi* se slavi stoički tip herojstva, kolektivni cilj, iza kojeg daleko kaska individualni sistem vrijednosti likova. Vergilije je važio kao simbol razuma. Prisjetimo se da baš iz tog razloga on vodi Dantea do čistilišta, ali do raja ne može jer, po Bibliji, do boga se ne dopire samo razumom, nego i ljubavlju, zbog toga ga do kraja vodi Beatrice. Kada govorimo o ljubavi i sreći, motivima koje obrađuju romani Madeline Miller, napomenut ću na scenu u kojoj se Eneja oprašta sa svojim sinom pred odlazak u borbu i poručuje: *Dječâče, od mene nauči vrlinu, i pravo požrtvovanje, a sreći neka te nauče drugi* (Vergilije, 1970:556). *Ahilejeva pjesma* i *Kirka* obrađuju upravo pitanja koja se tiču toga ko nas u životu treba naučiti sreći, da li smo za nju sami odgovorni te da li možemo pomiriti obavezu prema zajednici sa ličnom srećom. Ako ne, onda šta je od toga važnije od drugog.

U ovom magistarskom radu, između ostalog, tematizira se sagledavanje emocija u savremenom kontekstu. U Vergilijevoj *Eneidi* osjećaji su prikazani kao slabosti, štetne duhovne supstance koje testiraju čovjekov karakter. S druge strane, stari Grci su emocijama pridavali veliku važnost te su smatrali da je njihovo ispoljavanje neophodno i prirodno. Na ovom mjestu je korisno ponovo spomenuti Vergilejevu *Eneidu*. Veliki Vergilijev uzor pri pisanju *Eneide* bio je Ciceron. On daje do znanja da čovjek istinski jest, u značenju da poštuje božanske zakone, tek onda kada voli. Ciceron zastupa stav o predaji ontološke odgovornosti Sudbini, a jedina odgovornost čovjeka je etička, u prihvaćanju božjeg zakona koji Sudbina provodi. *Kada se*

vrlina objavi, te pokaže svoju svjetlost i isto uoči i prepozna u drugome, k njemu se primiče i prihvaća to što je u drugom: iz toga nastaje plamen ljubavi ili prijateljstva; i ljubav i prijateljstvo znači voljeti (Ciceron, 2007: 158).

Paralela koja se može povući sa Ciceronovim definisanjem ljubavi stoji u Aristofanovoj replici u Platonovom *Simpoziju*, kada pripovijeda da su nekada ljudi bili spojeni, njihova moć bila je blizu božanske i oholost se javila u njima. Iz straha, bogovi su ih odlučili prepолоviti i otada svaka polovica traži drugu zbog snažnog osjećaja u formi erotske privlačnosti (Platon, 2016:34). Ta ljudska čežnja za svojom drugom polovicom je žudnja za cjelinom, koja će nas međusobno učiniti božanskima, ili, u kontekstu parametara modernog vremena – ljudskijima. U ljubavi smo, po Ciceronu i Vergiliju, zbog privlačnosti prema idejama i tako postajemo cjeloviti. Upravo o tome govori posljednja rečenica romana *Ahilejeva pjesma*: – *Idi – kaže. – On te čeka. U pomrčini, dve senke pružaju ruke jedna prema drugoj u beznadežnoj gustoj tami. Dodiruju se, i svetlost ih obasja, kao da sunce dopire iz stotinu zlatnih urni* (Miller, 2011: 259). U romanu *Ahilejeva pjesma*, Patroklo želi da Ahilej bude zapamćen po svim osobinama koje u antičkoj grčkoj inicijalno nisu bile mnogo cijenjene, a u našem, modernom dobu predstavljaju moralne ciljeve. O tome svjedoči jedna od posljednjih scena romana, kada poginuli Patroklo, iz podzemnog svijeta, što biva zanimljiva spisateljska in(ter)vencija, razgovara sa Ahilejevom majkom, boginjom Tetidom. Poručuje joj: *Po vraćanju Hektorovog tela Prijamu, kažem. Po tome treba da ga pamte. Dugo ćuti. – I? Po veštini s lirom. Predivnom gl asu. Izgleda kao da čeka. Po devojkama. Uzeo ih je kako ne bi propatile u rukama drugih kraljeva.* (Miller, 2011:257)

Madeline Miller je naročitu pažnju posvetila reispisivanju ženskih likova, u duhu feminističke teorije. Naime, u romanu *Ahilejeva pjesma*, naspram robovske pozicije koju je tradicionalno imala, robinja Briseida postaje učiteljica u vojsci. *Bila je bolji učitelj od mene, i zabavnija* (Miller, 2012:167), a u devetnaestoj knjizi Homerove *Ilijade*, ona i druge žene u logoru oplakuju Ahilejevu smrt. (Miller, 2011:264). To poručuje da ovaj roman, sa građom koja već postoji, daje dovoljno razloga za legitimaciju takvog čina, uprkos tome što je Briseida kod Homera predstavljena isključivo kao robinja. Uprkos tome što je odnos između Ahileja i Briseide zasjenjen Ahilejevim egom, ipak je donekle središnji odnos u izvornoj mitologiji. Međutim, u *Ahilejevoj pesmi*, ovaj odnos biva izbrisan i zamijenjen prijateljstvom između Briseide i Patrokla i nije ni na koji način romantiziran između nje i Ahileja. Upravo Patroklo vrši primarni utjecaj na Ahileja da Briseidu uzme kao svoj ratni plijen, jer kao najveći od svih ratnika ima pravo da bira, ali Patroklo Briseidu ne želi kao robinju, već kao učiteljicu ostalim

spašenim ropkinjama, prisvojenim pod izlikom da su ratni plijen. Ovim spisateljskim postupkom pokazano je kako, ne skrnaveći izvorni materijal, elementi priče mogu dobiti sasvim drugačiji smisao, ako dođe do promjene perspektive.

Također, stvarajući intertekstualnu vezu sa Euripidovom tragedijama *Ifigenija na Aulidi*, *Ifigenija u Tauridi*, pa i sa Eshilovom *Orestijom*, u romanu je ispričana i scena žrtvovanja Agamemnonove kćerke Ifigenije, kako bi trojanska vojska dobila povoljne vjetrove za putovanje. Žrtvovanje Ifigenije jedna je od značajki koje najviše potvrđuju da motivacija u *Orestiji* ne može zvučati uvjerljivo danas, niti se može opravdati, neovisno od konteksta u koji je stavljena. Pored općepoznate verzije da je Ifigenija bila jedna od kćeri Agamemnona i Klitemestre, javlja se i druga da je ona dijete Tezeja i Helene, koje je Helena prepustila svojoj sestri Klitemestri u Argu gdje ju je Agamemnon kao zakonito dijete priznao i othranio. Smatram da bi ovaj podatak iz mitologije mogao poslužiti za neka nova, buduća reispisivanja ovog mita, u kontekstu tematizacije poriva za osvetom u savremenom svijetu, na sličan način na koji je to i Miller uradila. Tema osavremenjenja *Orestije* otvara pitanje koja je razlika između pravde i osvete, te kakvu ulogu imaju bogovi u održavanju i dijeljenju pravde. Jesmo li zatvorenici nasilne sudbine ili imamo moć da donesemo pravdu u svijetu koji je često ispunjen nasiljem nepravde? Ta pitanja propituju i romani *Ahilejeva pjesma* i *Kirka*. Pomirenje, a ne osveta, okončava ciklus nasilja i najrazumniji je i najpravedniji potez koji treba poduzeti. Jer, u pomirenju se pojavljuje mogućnost ljubavi. U pomirenju, a ne uništavanju, uključivanju, a ne isključenju, očituje se istinska pravda i moguće je stvaranje boljeg svijeta, bolje budućnosti. Dva i po milenijuma kasnije, još uvek se borimo da ostvarimo tu plemenitu viziju. U kontekstu ženskih likova, u *Ahilejevoj pjesmi* se spominje i Andromaha, Hektorova žena, koju je Ahilejev sin, Pir, odveo u Grčku, a nakon Pirove smrt ona i Helen, Hektorov brat, osnovali su grad Butrot, koji su sagradili po uzoru na Troju (Miller, 2011:263). Ovu priču Vergilije pripovijeda u trećoj knjizi *Eneide*. Reaktualizirana je i slavna otmica Helene, ali je protumačeno da je ona sama bila inicijator bjegstva. *Misliš da je to namerno uradila? Da bi izazvala rat? – To me je zaprepastilo. – Možda. Navikla je da je smatraju najlepšom ženom u našim kraljevstvima. Sad pričaju da je najljepša žena na svetu.* (Miller, 2011:169). Zanimljiv je i način na koji je u romanu prikazana Ahilejeva majka – boginja Tetida, koja svakim svojim pojavljivanjem u *Ilijadi* stiče ozračje brižne majke koja je uplašena za sudbinu svog sina, dok se kod Miller, upravo zbog toga što je roman ispričovijedan iz perspektive Patrokla, prikazuje kao majka koja nastoji sputati mladalačku ljubav svojom prenaplašenom zabrinutošću koja na momente može ličiti na osobni hir, međutim, ona je svjesna predodređenja nakalemljenog na njenog sina i ne želi ga

lišiti njegove božanske sudbine. Stoga, Tetida u romanu nije tretirana isključivo kao majka. Ona je boginja, štaviše, nasamarena boginja koja se povlači u svoje morske dubine jer su joj ljudi učinili zlo. Ipak, ona se trudi da ih razumije i naposljetku, da dopusti sinu da bude sretan. Patroklo je naročito strahovao od boginje Tetide što se oslikava u činjenici da sa njom nije razgovarao kao sa majkom svog ljubavnika, nego sa boginjom koja u njemu izaziva strah. „Ona mu je majka. Ona je, pre svega, boginja, pomislio sam“. (Miller, 2011:63) Na drugom mjestu kaže: „Majčine želje. U našim zemljama, nisu mnogo vredele. Ali ona je bila boginja, pre svega“ (Miller, 2011: 49). Kada je prvi put ugledao, opisuje je ovako:

Bila je viša od mene, viša od ijedne žene koju sam dotad video. Kosa joj je padala niz leđa, a koža joj je bila blistava i neizrecivo bleđa, kao da je obojena mesečinom. Bila je toliko blizu da sam mogao da je namirišem, morska voda pomešana sa tamnosmeđim medom. Nisam disao. Nisam se usudio. (Miller, 2011:41)

Tetida ima sposobnost da vidi Ahileja u svakom trenutku, čak i kada je fizički udaljena od njega. Nakon poljupca između Ahileja i Patrokla, Tetida šalje Ahileja daleko od kraljevstva da prođe kroz fizičku obuku i da ga odvoji od Patrokla. Protiv Tetidinih namjera, Patroklo prati Ahileja do Peliona, gdje zajedno provode svoje tinejdžerske godine i gdje ustanovljuju da je to jedino mjesto na kojem ih Ahilejeva majka ne može vidjeti, čime se otvara prostor za rasplamsavanje njihove ljubavi. Tetida je na više mjesta spomenuta i u romanu *Kirka*. Naprimjer, ispričovijedana je scena u kojoj se Kirka ispovijeda Tetidi o tome da je nepravедno što je Glauk smrtno i što ne mogu biti zajedno. Ali ona, naravno, kao ni u *Ahilejevoj pjesmi* kada Patroklo o njoj pripovijeda, ne suosjeća sa time.

U *Ahilejevoj pjesmi* preispituju se i vjerovanja koja su u Homerovim epovima bila samorazumljiva, kao što je postojanje Olimpa. Tako se Ahilej pita: „– I postoji li stvarno takvo mesto? Olimp? Ona ne zna kako bi to uradila. Pretvara se da zna. Misli da će me, ako postanem dovoljno poznat... Naglo je začutao.“ (Miller, 2011:43) U staroj Grčkoj nijedno očitovanje svakodnevnog života ne da se dostatno shvatiti ne sagleda li se odnos spram božanskog kao stalna i neupitna podloga i pozadina, zato što za Grke egzistencija bogova nije bila područje vjerovanja, već nešto što je za njih bilo samorazumljivo. Upravo zbog toga, sa odmakom od mitskog vremena i svjetonazora, danas se Homerovi epovi mogu reispisati iz nove perspektive, bez da se suviše elemenata upisuje u izvornu priču. Ključno je samo promijeniti perspektivu i svjetonazor. U tom smislu, ukazat ću i na nekoliko promjena naspram izvornog epa koje su evidentne u romanu *Kirka*. Dok određene promjene od originala do adaptacije služe uglavnom za obezbjeđivanje i elaborirajnje konteksta, određene promjene mogu upotpunosti promijeniti

značenje i namjeru iza pojedinih aspekata priče. Jedan od stuptilnih primjera koji to potvrđuje tiče se divljih životinja koje lutaju Kirkinim otokom. U romanu *Kirka*, glavna junakinja ima afinitet prema životinjama, naprimjer, priziva divlju lavicu koja je svojevolumno prati bez nanošenja štete njoj ili drugim životinjama. Uprkos tome što je veza ljudi sa životinjama često pozitivno predstavljena u književnosti, *Odiseja* nije postavila temelje za pozitivne konotacije, jer je Homer prvobitno predstavio životinje koje lutaju njenim ostrvom kao označitelj Kirkinine moći i podlosti. Odisejevi ljudi primjećuju: „Ovim mestom su lutali planinski vukovi i lavovi koje je Kirka začarala svojim magičnim travama.” (Homer:2015:211). I druge životinje bivaju podvrgnute promjeni namjere u *Odiseji* i romanu *Kirka*. Zloglasne svinje prolaze kroz sličan proces reinterpretacije kao vukovi i lavovi. Kao što je ranije rečeno, Kirkin transformacijska magija je ukorijenjena u, po njenom mišljenju, pretvaranju stvorenja ili bića u njihovo pravo ja. Međutim, postoje određeni dokazi da je Kirka podsvjesno sposobna utjecati na čaroliju na temelju svojih vlastitih osjećaja, kao što je uspjela pretvoriti Glauka u boga, što joj je bila inicijalna želja, dok je nastojala prizvati njegovu istinsku formu. Slično, dok je Scila bila prilično zlokobna nimfa, njena transformacija u proždrljivo morsko čudovište je vjerovatno nastala pod utjecajem Kirkinog bijesa i ljubomore koju je osjećala prema njoj. Tokom prvog Kirkinog slučaja pretvaranja mornara u svinje, moglo bi se jednostavno argumentirati zašto bi se pretvorili u svinje kao u njihov pravi oblik: nije neuobičajeno da se muškarci grabežljive i nametljivo seksualne, zlostavljачke prirode nazivaju svinjama. Sa druge strane, Kirka u *Odiseji* nema luksuz iskupljujuće pozadine i konteksta koji bi objasnio razloge za njene postupke. U epu se pojavljuje skoro kao božanska kazna koja osuđuje muškarce koji nisu učinili ništa loše nego su nedužni stigli na njeno ostrvo i bili pozvani u njen dom.

Jedna od razlika između *Odiseje* i romana *Kirka* je spominjanje Haribde, zastrašujućeg čudovišta koje počiva nasuprot Scile. U romanu Haribda nije prikazana kao u epu, već je svedena na vrtlog. Ostavljajući Haribdu van adaptacije u njenom izvornom obliku, dilema predstavljena u *Odiseji*, odnosno Odisejev izbor da plovi bliže njenom krilu, rizikujući da će progutati brod i posadu, ili bliže Scili, se briše. Ovo služi za intenziviranje posljedica Kirkinih postupaka i njene krivice; da su Odisej i njegovi mornari imali su iste mogućnosti kao u *Odiseji* i odlučili da plovo bliže Haribdi, Kirka bi se osjećala manje odgovornom za nedaće koje su ih zadesile. Hermes u romanu opisuje Haribdu: „Na jednoj strani je vrtlog koji usisava brodove u sebe, i ribu, i sve ostalo što prođe. Na drugoj, litica, a u njoj pećina u kojoj ona krije glavu. Svaki brod koji proba da izbegne kovitlac uleće joj pravo u gubicu, i tako se ona hrani.“ (Miller, 2018:108) Postoji i značajna promjena u načinu na koji je objašnjeno Scilino porijeklo u *Odiseji* i romanu *Kirka*. U *Odiseji*, Kirka govori Odiseju: „Zato protjeraj svoj brod svom snagom i

pozovi Scilinu majku koja ju je donijela na svijet da bude propast čovječanstva” (Homer, 2015:160). Kao što je slučaj sa većinom čudovišta u grčkoj mitologiji, aludira se da je Scila rođena od drugih besmrtnih stvorenja, iako Homer ne spominje njenog oca. Sa druge strane, objašnjenje za porijeklo Scile potpuno je izmijenjeno u *Kirki*, gdje je Kirka zaslužna za njeno postojanje, pretvorivši nimfu Scilu na koju je bila ljubomorna u čudovište. Ova izmjena u odnosu na original pruža verziji Kirke koju je Miller reispisala mogućnost da nosi veliki teret krivice jer je njena empatija prema smrtnicima opterećuje sa svakim čovjekom kojeg Scila ubije, ali dodaje i dodatni sloj bola u sceni kada se Kirka oprašta od Odiseja, znajući da on i njegovi mornari moraju preći teritoriju na kojoj obitava čudovište i da svi neće preživjeti. Činjenica da Odisej i njegovi mornari rizikuju svoje živote zbog nemani koju je Kirka stvorila, čini da Scila ponovo postaje simbol krivice i srama za Kirku, ali biva i napomena na njenu moć. Kroz historiju su se na različite načine tumačili likovi iz grčke mitologije. Metoda ponovnog pričanja dobro poznate priče iz perspektive lika koji je iz nekog razloga bio zanemaren, doživjela je porast popularnosti u protekloj deceniji, o čemu, kada govorimo o romanu *Kirka*, svjedoče i popularni animirani filmovi o čarobnicama kao što su *Cruella* i *Maleficent*. Poput romana *Kirka*, ovi filmovi su reispisali originalnu priču kako bi se fokusirali na negativni ili rubni lik, pružajući iskupljujući i simpatičan portret glavne junakinje, vještice, novoj publici, što rezultira obnavljanjem interesovanja za perspektive likova čiji se glas nije (dovoljno) čuo u izvornim narativima. Kroz historiju umjetnosti, mnogo se tumačio i odnos između Ahileja i Patrokla. Spomenut ću sliku Jeana Josepha Taillasona iz 1769. godine, nazvanu *Ahilej prikazuje Hektorovo tijelo kod Patroklovih stopala*. Slika se tumači na dva načina. Ahilej se pojavljuje osvetoljubivo, pokazujući na Hektorov leš kod Patroklovog leša. Ipak, Ahilejeva bliskost s Patroklom mogla bi ukazivati na njihovu intimnost, budući da je Patroklo već odavno mrtav. Za neke je to ljubav koja je pokrenula hiljadu ratnika, a za druge intimno prijateljstvo koje je razbuktalo Ahilejev gnjev. Alasdair MacIntyre piše o tome kako je prijateljstvo najvažniji međuljudski odnos u antičkoj Grčkoj. Pored toga, *pederasty* je bio drevni običaj u kojem bi *erastes* (stariji muškarac) i *eromenos* (mlađi muškarac) učestvovali u zadovoljstvima intelektualne i/ili seksualne veze. Smatralo se da je ovakva bliskost korisna za grčko društvo jer su erasti imali učiteljski odnos sa eromenima. Ovo je modelirano u odnosu Zeusa i Ganimeda, koji je bio idealan zbog razlike u godinama; Ganimed je bio prelijep dječak, kome je dodijeljena besmrtnost u zamjenu za zabavu Zeusa. Međutim, kada su ispitivali odnos između Ahileja i Patrokla, naučnici su tokom vijekova raspravljali o tome da li se njihov odnos uklapa u našu koncepciju homoseksualnosti danas – mnogi tvrde da Grci nisu imali iste oznake za seksualnost kao mi sada. U Šekspirovoj drami *Troilo i Kresida* grčki zapovjednici na početku

ne vole Patrokla jer su on i Ahilej ljubavnici. Čak i u DC stripovima, Ahilej je uskrsnuo kao homoseksualac, muški pandan Wonder Woman i biva u vezi sa reinkarnacijom Patrokla. Roman Madeline Miller uzima historijski kontroverzan moment u *Ilijadi* i na njemu gradi alternativno viđenje Trojanskog rata. U samoj srži spjeva je odnos između Ahileja i Patrokla, čija je priroda predmet rasprava od antičkih vremena do danas. U antičkoj Grčkoj romantične veze između muškaraca nisu bili neuobičajene. Općenito, homoseksualnost je bila više prihvaćena u staroj Grčkoj nego u mnogim drugim kulturama kroz historiju. Međutim, stavovi prema istospolnim vezama varirali su ovisno o vremenskom razdoblju, lokaciji i društvenoj klasi uključenih pojedinaca. Veza Ahileja i Patrokla, zbog njihove podjednake dobi, izmicala je zadanim okvirima mentorske povezanosti – društveno prihvatljive etikete ovakvih bliskih druženja. Ljubavna, a ne čisto transakcijska osobina činila je ovaj odnos zbunjujućim čak i za Grke. U savremenom dobu njihovo prijateljstvo shvataju doslovno i školski kurikulum i slavni holivudski film *Troja* s Bradom Pittom, ali neki grčko-rimski izvori, uključujući i Platona, nemaju sumnje o prirodi ovog odnosa.

Shodno tome da su moral i društvena struktura u herojskom društvu zapravo jedno te isto te da moral kao nešto zasebno još uvijek ne postoji, propitati šta će se desiti sa grčkim junacima ako im pridamo savremenu koncepciju morala, zanimljiv je poduhvat koji je među prvima učinio Friedrich Nietzsche u svojoj *Genealogiji morala*. Ahilejeva srdžba, dio kojim *Ilijada* počinje, a u *Ahilejevoj pjesmi* se nalazi pred kraj romana, prikazana je na zanimljiv način. Čitaocce navodi da osuđuju Ahileja, ali i da ga razumiju u kontekstu modernog vremena. Miller zadržava razlog njegove srdžbe, ali ga produbljuje i osavremenjuje. Ahilej, u romanu, inicijalno biva predstavljen kao lik koji ne želi povrijediti nikoga. *Ne brini se, neću ga ubiti. Što mi je Hektor ikada učinio nažao?* (Miller, 2011:155) To se može tumačiti iz perspektive onoga što Friedrich Nietzsche naziva robovskim moralom. To bi bio moral slabijih, današnji moral zasnovan na osobinama sopstvenog unižavanja zarad drugih, dok moral otmjenih cijeni, u duhu darvinizma, onog koji je jači kao onoga koji je bolji. Nietzsche veliča upravo taj oblik poimanja morala, što otvara mogućnost da afirmativno piše o načinu na koji je Homer prikazivao grčke junake i bogove. Nietzsche piše o tome kako je najprijetniji dodatak sreći grčkih bogova bila radost koju pruža svirepost. Postavlja pitanje kakav je bio smisao Trojanskih ratova i odgovara da su, naravno, bili zamišljeni kao svečane igre za bogove, kao i svečane igre za pjesnike. (Nietzsche, 1887:25). Pozicija bogova na Olimpu bila je spektatorska pozicija u kojoj su, kao gledaoci u pozorištu, bogovi uživali u djelovanju i stradanju junaka. *Glumci*, kako grčke junake naziva Nietzsche, bili su primorani pokazati svoje herojstvo u središtu igara sudbine i bogova.

Zanimljiv primjer za potvrđivanje ove teze jeste već pomenuta scena Agamemnonovog žrtvovanja kćerke ifigenije u *Ilijadi*. Bogovi nisu željeli izazvati neophodne vjetrove ratnicima koji su krenuli da plove ka Troji dok se u njihovu čast ne prinese žrtva i ne ostvari svirepi čin u kojem Agamemnom mora ubiti vlastitu kćerku, isključivo zbog božanskog hira. Nakon izvršenog naloga, ubistvo nedužne djevojke se na Olimpu nazdravlja i slavi. Ili kako stoji u romanu *Kirka* Madeline Miller: „Bogovi se prave da su roditelji, reko, ali su deca, pljeskaju rukama i na sav glas traže još“ (Miller, 2018:56). U devetom paragrafu treće rasprave *Genealogije morala*, Nietzsche kaže da, čak i mjerilima starih Grka, cijelo naše moderno biće, ukoliko predstavlja moć i svijest o moći, izgleda kao sušto bezboštvo: upravo su stvari suprotne onima koje mi danas poštujemo, najduže imale boga kao svoga čuvara. Nešto što ponovo predstavlja suprotnost grčkih junaka i savremene koncepcije morala jeste to što biti molitelj, biti rob u homerovskom svijetu znači biti poražen, a poraz predstavlja moralni horizont homerskog junaka, za razliku od monoteističkog, današnjeg poimanja morala u kojem je poraz u smislu sopstvenog unižavanja zapravo najpohvalnija moralna značajka. Kako stoji u romanu *Kirka*: „Srećan čovek je prezauzet životom. Misli da nikom ništa ne duguje. Ipak, ako ga nateráš da zadržti, ubiješ mu ženu, osakatiš mu dete, nećeš ga se tako lako otarasiti. Nedelju dana će izgledjivati porodicu kako bi ti kupio čistobelo jednogodo tele. Ako može da priušti, kupiće ti ih stotinu.“ (Miller, 2018:107)

Ono što bi se moglo zamjeriti Miller jeste konstrukcija homofobnog svijeta za koji bi se moglo argumentirati da ne pripada sasvim antičkoj kulturi. Sram, skrivanje i borbe s identitetom podsjećaju na konstruisanje zamišljene viktorijanske suspregnutosti koja je postala uobičajen trop kad govorimo o bilo kojem periodu prošlosti. Čini se da se pod navodnom željom da se iz prošlosti izvuče ono što je gurnuto na marginu, silom zamišlja anahroni crno-bijeli svijet. Na brojnim je stranicama ispisana idila djetinjstva Ahileja i Patrokla kako bi se ostvario snažniji kontrast naspram svijeta koji tu vezu ne želi. Idila je prekinuta ambicijama porodice, tradicije i društva. Shodno tome, dok je u homerskom društvu čovjek ono što čini, u savremenom dobu je važno postaviti pitanje: zašto to čini, jer ga upravo to primarno definiše i produbljuje kao ljudsko biće.

Temeljna razlika Homerovih epova i romana Madeline Miller jeste izmještanje iz perspektive sveznajućeg pripovjedača iz *Ilijade* i *Odiseje* u unutardijagetskog pripovjedača koji uzima Patroklov i Kirkin glas. Kirka se u romanu pita: „Da li ću biti poput Ahileja koji nije prestajao jadikovati za Patroklom, izgubljenim ljubavnikom? Pokušala sam se zamisliti kako trčim po

plažama čupajući kosu, zibajući u naručju komad stare tunike koju je ostavio za sobom, jaučući zbog gubitka polovine svoje duše.“ (Miller, 2018: 340) U *Ahilejevoj pjesmi*, Patroklo za Ahileja kaže: „On je polovina moje duše.“ (Miller, 2011: 213) Na kraju romana *Ahilejeva pjesma*, saznajemo da smo čitali Patroklovu ispovijest dok moli boginju Tetidu, Ahilejevu majku, da ukleše njegovo ime na Ahilejev grob, da bi se njihove duše sastale u zagrobnom svijetu. Naposljetku, Ahilejevu pjesmu ispjeva Patroklo, a Kirkin najveći čin transformacijske magije biva ona sama, na putovanju od uplašene i ponižene, do osnažene i nezavisne čarobnice.

TikTok: novi dometi i recepcije književnosti

Početak 2020. godine, izdavačka industrija je počela da primjećuje da se knjige koje čitaoci preporučuju na TikTok-u – platformi koja prenosi kratke videozapise, pojavljuju na listama najprodavanijih. Izdavači i autori su bili podjednako iznenađeni ovom pojavom, čak su i čitaoci koji su kreirali videozapise bili iznenađeni. Godinu dana kasnije, TikTok je postao trajna i moćna sila u svijetu knjiga, pomažući da se promovišu neki od najvećih književnih bestsellera na tržištu. U aprilu 2022. godine TikTok je dosegao više od milijardu aktivnih korisnika mjesečno što predstavlja rast od nevjerovatnih 45 % u odnosu na broj korisnika godinu dana ranije. Knjige se na ovoj platformi preporučuju pod hashtagovima: #booktok, #booktokmademereadit i sličnima. *BookTok* se odnosi na podzajednicu na toj platformi gdje autori izlažu svoje knjige, a čitaoci raspravljaju o narativima, recenziraju i preporučuju knjige jedni drugima. Videozapisi koji se dijele na BookTok-u uključuju preporuke za beletristiku, sažetke lekcija iz publicističkih izdanja, savjete o tome kako postati bolji čitač i kvizove ličnosti, kao što su: „Koji popularni roman odgovara vašem horoskopskom znaku?“

TikTok, osim na recepciju književnosti, implicitno se odrazio i na svijest izdavaštva. Aktuelno pitanje u svijetu izdavaštva glasi: da li su korisnici društvene mreže TikTok, mahom tinejdžeri, preuzeli kontrolu nad izdavaštvom? Nadalje, pokret BookTok na TikTok-u je toliko rastao da su vlasnici kineske društvene mreže razmišljali o stvaranju vlastite izdavačke kuće u Sjedinjenim Državama, kako bi objavljivali knjige koje postaju *viralne*, popularne u TikTok videima, recenzijama i preporukama. Shodno tome, važno je napomenuti na to da i izdavači koriste BookTok. Izdavačke kuće kao što su *Planeta*, *Penguin Random House*, *Espasa* ili *Cosmo* imaju svoj TikTok račun na kojem objavljuju pod hashtagom *BookTok*. Izdavačka grupa *Penguin Random House* s korisnikom *@penguinlibros* već ima 161.000 pratilaca, a *Planeta*

pak ima 198.000 pratilaca. Ovi izdavači dijele preporuke i vijesti sa svojom zajednicom čitalaca. Shodno tome, može se postaviti pitanje: zašto TikTok želi otvoriti vlastitu izdavačku kuću? U aprilu je *ByteDance*, matična kompanija TikTok-a u SAD-u, podnijela zahtjev za stvaranje novog izdavačkog subjekta koji bi nosio naziv *8th Note Press*, kako je objavio *The New York Times*.² Ova izdavačka kuća je u svoj opis uključila kompaniju koja bi bila zadužena za razne usluge poput izdavanja knjiga, elektronskih knjiga i audio-knjiga; softver za korisnike za sudjelovanje u raspravama, potrošačkim recenzijama i društvenim medijima u području fikcije i kratkih priča; i maloprodajne usluge knjižara. Zbog toga se može postaviti pitanje kako se TikTok na tržištu namjerava takmičiti s drugim platformama online izdavača, poput *Amazon-a*, koji služi kao izdavač i distributer knjiga putem *Kindle-a*. Prema Valenu Bailonu, piscu i osnivaču *Editorial Vanir-a* i *Emprenbooks-a*, u komentarima za *Newtral.es*, još uvijek ima malo informacija o tome kako će ova moguća izdavačka kuća funkcionisati. Njegov stav je da se ne smije miješati šta je izdavač, a šta *Amazon*. Naime, *Amazon* je, po njegovim riječima, ogromna knjižara koja prodaje knjige, dok Tiktok prvo želi stvoriti izdavačku kuću putem kojeće moći objavljivati autore koje smatraju prikladnima³. Za pisca i urednika, ove dvije ideje su različiti poslovni koncepti.

Na primjeru autora koji su prikupili milijarde pregleda, gledamo kako TikTok utječe na svijet knjiga – stvara bestselere, oživljava klasike i u prvi plan istura zanemarene žanrove. Estetika BookTok-a je brza i dinamična, a čine je čitaoci koji jecaju nad radnjama, miluju knjige i bacaju ih po sobi, kao rezultat utiska koji su ostavile na njih. Najpopularniji videozapisi na TikTok-u općenito ne nude informacije o autoru knjige, stilu pisanja ili čak radnji, kao što to čini tradicionalna recenzija. Umjesto toga, čitaoci otvoreno govore o emocionalnom putovanju koje će knjiga ponuditi. A to je, ispostavilo se, upravo ono što mnogi ljudi traže, rekla je Milena Brown, direktorica marketinga *Doubleday-a*. „Ovako se ja osjećam, a ovako ćete se osjećati i vi“, kazala je Brown, opisujući sadržaj mnogih videozapisa. A ljudi u komentarima mahom pišu: „Želim to osjetiti!“ U suštini, BookTok nadopunjuje nešto što je oduvijek bilo ključno za prodaju knjige: takozvane preporuke *od usta do usta*. NPD Books napominje na to da nijedan drugi oblik društvenih medija nikada nije imao ovakav utjecaj na prodaju knjiga. Mnoge od trenutno najprodavanijih knjiga imaju nešto zajedničko, ali to nije poznati ili dugo etablirani autor, veza s filmom ili TV emisijom – to je upravo TikTok. Čak i knjižare širom svijeta, tako

---

² Izvor: <https://www.nytimes.com/2022/07/01/books/tiktok-books-booktok.html>

³ Izvor: <https://www.nytimes.com/2021/03/20/books/booktok-tiktok-video.html>

i u našoj zemlji, na online stranicama imaju odjeljke pod nazivom: *BookTok preporuke*. Također, izdavači šalju TikTok kreatorima besplatne knjige ili im plaćaju da naprave videozapise o određenim naslovima. Na naslovnoj stranici knjige koju sam nedavno čitala, *The Things We Leave Unfinished* koju je napisala autorica Rebecca Yaros, stoji natpis *The global TikTok sensation*, što poručuje da TikTok recenzije postaju sve legitimniji alat za plasiranje knjiga.

Veliki fenomen TikTok entuzijazma je upravo spisateljica Madeline Miller. Njen roman *Ahilejeva pjesma* prvi je izazvao veliku pozornost, a interesantno je da se radi o knjizi koja je, kako smo mogli vidjeti, reinterpretacija *Ilijade*, epa koji najčešće spada u najteže shvatljiva i najmanje prijemčiva lektirska štiva učenicima u srednjim školama. Hashtag #songofachilles ima 19 miliona pregleda na TikTok-u. Kada se otkrilo koji je razlog naglog porasta prodaje romana *Ahilejeva pjesma*, to se činilo skoro nevjerovatnim. Kada je objavljena, 2011. godine, *Ahilejeva pjesma* zauzela je visoko mjesto na ljestvici bestselera *The New York Times-a*, prevedena je na brojne svjetske jezike, a Miller je za knjigu osvojila i nagradu *Orange Prize for Fiction*. Međutim, roman, koji je prodan u vrtoglavih milion i po primjeraka, nije se ni približno tako dobro prodavao dok nekoliko preporuka na TikTok-u nisu postale *viralne* i te su preporuke ovaj roman ponovo, nakon više od 10 godina od objavljivanja, gurnule na sam vrh liste najprodavanijih knjiga. Prema podacima kompanije *Nielsen BookScan*, koja prati prodaju u izdavačkoj industriji, roman *Ahilejeva pjesma* danas se prodaje u oko 10.000 primjeraka sedmično, što je otprilike devet puta više nego u trenutku kada je Miller za njega osvojila prestižnu nagradu. Miriam Parker, iz izdavačke kuće Ecco, koja je objavila knjigu, izjavila je da je kompanija registrovala nagli porast prodaje romana, ali nisu ispočetka znali šta je tome razlog. Istraživanje ih je dovelo do TikTok videa koji je pod nazivom *knjige koje će vas rasplakati* objavljen na profilu @moongirlreads_. Djevojka koja stoji iza tog profila napravila je video u kojem preporučuje knjigu Madeline Miller, a njen video sakupio je više od 100.000 pregleda. U trenutku pisanja ovog magistarskog rada, njena preporuka ima više od šest miliona pregleda. *Ahilejeva pjesma* je postala katarzično izdanje za čitaoce – dijeljenje njihovih emocija o sudbini Ahileja i Patrokla omogućilo im je da se povežu sa drugim čitaocima, gdje god na svijetu se nalazili. Popularnost Madeline Miller predvodili su čitaoci u svojim spavaćim sobama, a ne reklame i promocije knjiga.

Znamo da su sirene Homerove Grčke pjevale zavodljivu pjesmu, ali kako su izgledale i zašto postaju viralne na društvenim mrežama? Pored BookTok-a, književni motivi se na TikTok-u

pronalaze realizirani i na drugačije načine. Jedan od njih je trend pod nazivom *Siren Eyes*: viralni TikTok trend ljepote koji prikazuje uljepšavanje lica tehnikom izdužene olovke za oči sa crnim krilima koja obećava da će svoju nositeljicu pretvoriti u pravu zavodnicu. Trend i njegovo ime, za koje je zaslužna influencerka ljepote Danielle Marcan (@daniellemarcan), upućuju na sirene – drevna mitološka bića poznata po svojoj moći privlačnosti kroz glas i pjesmu. Ali kako smo od figura koje poznajemo iz milenijumima starih narativa došli do moderne rekonceptualizacije, koja povezuje figuru sirene sa ljepotom i konstrukcijama identiteta mladih žena na internetu? Počnimo od Homerove *Odiseje*, jednog od najpoznatijih izvora mitologije sirena. Odisej, junak dalekosežnog epa, izmiče zovu sirena tako što je vezan za jarbol svog broda; bez obzira na to koliko je jak zov sirene, pronašao je način da se odupre. Njegova posada, u međuvremenu, začepi uši voskom kako bi blokirala čarobnu pjesmu. Motiv sirena i reinterpretaciju *Odiseje* pronalazimo u drugom romanu Madeline Miller, romanu *Kirka*, koji je također je pobrao salve panegirika u stručnim radovima i popularnim medijskim publikacijama, ali i na TikTok-u. Uprkos tome što Kirkina životna sudbina na denotativnom nivou ne može biti naša, na simboličkom planu su se mnogobrojni čitaoci sa njom povezali. Ono što je univerzalni motiv u kojem se mlađe generacije koje čine glavninu konzumenata TikTok sadržaja mogu pronaći jeste važna lekcija koju nam Kirka daje: ne smijemo plašiti da budemo ono što jesmo. Snaga je u tome da budemo svoji bez obzira na predrasude i norme. To je zapravo poenta oba romana autorice Madeline Miller. Uprkos tome što je roman *Kirka* nesumnjivo popularan među TikTok publikom – sakupivši preko 50 miliona pregleda pod hashtagom #*Circe* – ovaj roman ne sadrži mnogo ustaljenih karakteristika koji se obično nalaze na #BookTok-u. Naprimjer, to nije priča o liku u kojeg se čitalačka publika namah zaljubljuje i prati ljubavne dogodovštine tog lika, smještene najčešće u žanr ljubića. Svakako, moglo bi se polemisati o žanrovskoj odrednici romana *Kirka*. Stoga, za čitaoce koji se za preporuke za čitanje oslanjaju isključivo na odjeljke preporuka nazvane: *Za tebe*, ova knjiga predstavlja osvježavajuću novinu. BookTok ponekad kapitalizira TikTok trendove kako bi privukao one čitaoce koji možda nisu senzibilizirani literaturu birati po kvaliteti, da je biraju na osnovu svojih estetskih preferencija, omiljenih romantičnih tropa ili čak astrološkog znaka.

BookTok je, kako sam napomenula, osnovan 2020. godine, ali ova godina donosi nove pomake zajednici koja je do sada bila organski fenomen. Jedan od pomaka je da će tekuće, 2023. godine bit će otkriveni pobjednici prve TikTok književne nagrade. Reakcija ključnog tržišta BookTok-a bit će presudna za uspjeh. Najnovije istraživanje *Udruge izdavača* kaže da je BookTok u velikoj većini čimbenik u navikama čitanja generacije Z. U anketi u kojoj je sudjelovalo više

od 2000 mladih od 16 do 25 godina, gotovo 59% je reklo da im je BookTok pomogao otkriti strast za čitanjem. U izvješću stoji: „BookTok i utjecajne osobe na knjige značajno utječu na izbore koje ova publika donosi o onome što čita, a 55% ispitanika kaže da se obraća platformi za preporuke knjiga“.⁴ Svaki treći ga koristi za otkrivanje knjiga za koje inače ne bi čuo. TikTok potiče raznolikost, pri čemu je jedan od tri ispitana čitatelja rekao da je otkrio knjige autora iz različitih kultura, a gotovo 40% njih navode da ih je aplikacija upoznala s novim žanrovima. BookTok je imao velik utjecaj na funkcionisanje tradicionalnog modela izdavaštva, i dok se stvara izvjestan strah od stvaranja male, elitne skupine slavnih TikTok autora, to je evidentno izazov sa kojim se industrija mora suočiti. Produkcija i plasiranje BookTok naslova nekada znači manju vidljivost za druge naslove, bilo da se radi o dugogodišnjim autorima ili debitantima. Međutim, korisno je da se izdavačka industrija povremeno uzdrma, da se preispita šta čitaoci žele i da se napravi prostora za nove trendove.

TikTok je već postao glavni dio konferencija nezavisnih autora, a pitanje da li nezavisni autor treba otvoriti račun na TikTok-u ili ne, ovisi o nekoliko čimbenika. Navest ću nekoliko prednosti i mana koje treba razmotriti. Kada govorimo o prednostima, TikTok prvenstveno privlači mlađu demografiju, stoga bi recept za uspjeh trebao biti da se sadržaji prilagođavaju njima. TikTok ima, takoreći, virusni potencijal: algoritam ove društvene platforme može relativno brzo progurati sadržaj širokoj publici, posebno ako je sadržaj privlačan i pravovremen. Nadalje, na TikTok-u postoji *živa* zajednica koja voli knjige, što obezbjeđuje spremnu publiku koja želi otkriti nove autore i naslove. Postoji i potencijal unakrsne promocije. Naime, TikTok se može koristiti za promociju drugih platformi, poput web stranica, popisa za slanje e-pošte ili drugih kanala društvenih medija. Međutim, postoje i nedostaci TikTok-a za nezavisne autore. Jedan od njih je da kreiranje i plasiranje sadržaja oduzima mnogo vremena. Stvaranje privlačnog videosadržaja može iziskivati mnogo truda, a da bi se održala aktivna prisutnost, potrebno je redovito objavljivati sadržaj. Također, kako sam to već navela, postoji demografska neusklađenost: ako je knjiga namijenjena starijoj publici, TikTok možda nije najbolja platforma za promociju. Tu je svakako i nepredvidivost algoritma: iako sadržaj može postati *viralan*, postoji i šansa da neće dobiti veliku popularnost. TikTok algoritam može biti pomalo nepredvidljiv u tom smislu. Postoji i potencijal za negativnost. Kao i kod svake društvene platforme, postoji mogućnost za negativne povratne informacije ili komentare. TikTok često uvodi ažuriranja, promjene algoritama ili nove značajke. Održavanje ažuriranja i

---

⁴ Izvor: <https://bookriot.com/booktok-survey/>

prilagođavanje ovim promjenama može biti stalan zadatak. Zaključak je da autentično angažiranje, razumijevanje trendova i dosljednost mogu dovesti do uspjeha.

Rast BookTok-a na društvenoj mreži potaknuo je razvoj književnog sadržaja, iako su već postojale druge platforme poput Instagram-a (Bookstagram) i YouTube-a (BookTube) koje su služile kao prostor za stvaranje zajednice čitalaca. Prema *Statisti*, iako se radi o relativno mladoj društvenoj mreži, TikTok se 2022. našao među prvih 10 pozicija na ljestvici društvenih mreža sa najvećim brojem mjesečno aktivnih korisnika u cijelom svijetu. Procijenjeni broj mjesečno aktivnih korisnika ove društvene mreže na kraju 2022. godine iznosio je 814,5 miliona širom svijeta te se očekuje da će taj broj nastaviti rasti. I sama sam prije godinu dana na YouTube platformi objavila video koji je takozvani čitalački vlog koji se tiče romana *Ahilejeva pjesma* Madeline Miller (<https://youtu.be/mEYcXXuMt1k>) i sakupila sam dvije hiljade pregleda sa aktivnom čitalačkom publikom koja se integrisala u čitanje i komentiranje navedenog romana. Stoga, evidentno je zaključiti da danas društvene mreže i online platforme imaju veliki utjecaj na domet i recepciju književnog djela. Također, dok su u vrijeme Homerovih epova knjige imale primarno didaktičku funkciju, danas se, poput *Ahilejeve pjesme* i *Kirke*, knjige često vrednuju prema geslu: *one koje će nas rasplakati*.

Potencijal knjiga koje će nas rasplakati

Jedan od najvažnijih, možda i najvažniji aspekt BookTook-a, sadržan je u činjenici da je nastankom ove platforme mjerljivo postalo nešto što je donedavno bilo nemjerljivo – reakcije miliona čitalaca i potvrda da ih romani koje čitaju navode na suze, stvarajući mogućnost da se popularizira upravo taj, emotivni aspekt pristupanja književnosti. Čitaoci su sami izrodili način na koji se njihove čitalačke reakcije prikupljaju i mjere te koje ih u konačnici međusobno povezuju.

„He longed to lay Amy's head down on his shoulder, and tell her to have a good cry“⁵ – citat je iz knjige *Little Women (1868)* Louise May Alcott koji oslikava tradicionalno poimanje poriva za plakanjem. Međutim, u knjizi *Having a good cry (2003)* Robyn R. Warhol predložen je izraz *good cry* – u mom prevodu, *dobro se isplakati*, koji nije ni tragičan ni katarzičan, nego otkriva mašineriju putem koje tekstovi imaju mogućnost rasplakati ljude. *Good cry* se odnosi i na žene i na muškarce. Međutim, kroz analizu BokTok sadržaja koju sam sprovedla na svom ličnom nalogu, nije bilo teško zaključiti da su korisnici ovog odjeljka TikTok-a mahom čitateljice. Uprkos tome, u ovom bih magistarskom radu bih se radije osvrtnala na *rodno osjetljive osobe*, nego striktno na čitateljice, jer i knjiga *Having a Good Cry*, kao i roman *Ahilejeva pjesma* upravo to potenciraju.

Ipak, napomenut ću na ono na čemu Julija Kristeva insistira kada piše o tome kako je važno da se ne stvori novi totalitarizam u kojem se ženski univerzum promatra kao da je sačinjen od, kako kaže, „jednakih dijelova“: to bi bio puki mehanički i beskorisni nadomjestak jednog univerzalnog drugim. Ona naročito govori o ženskom pisanju: „Ko je zainteresovan da od žene traži da piše kao (sve) druge žene? Postojanje takve generalizacije kao što je žensko stanje trebalo bi služiti kao prilika da svaka žena izgovara vlastitu singularnost“ (Kristeva, 1979:88).

---

⁵ (Moj prevod): Čeznuo je za tim da Amy spusti glavu na njegovo rame i da joj kaže da se dobro isplače.

Također, govoreći o poststrukturalizmu, derridianska teorijska misao umnogome duguje ženama jer one zauzimaju veoma značajno mjesto u njegovom radu kao i u njegovoj metaforičkoj mreži termina: neodlučivanje, *differance*, granica, himen, invaginacija, kao i drugi. Takav koncept žene inspirisao je njegovu konzistentnu kritiku evropske falogocentrične strukture. Laura Mulvey, analizirajući Lacanov stadij ogledala piše, a to vidimo u romanu *Kirka*, kako žena u patrijarhalnom poretku stoji kao označitelj muškarčevog drugog, sputanog simboličkim poretkom u kojem muškarac može izživjeti svoje fantazije i opsesije kroz jezičku naredbu koju nameće šutećem liku žene, još uvijek vezanom za svoje mjesto nositelja, a ne stvaratelja značenja (Mulvey, 1989:332). Nadalje, mnoge rodno osjetljive osobe čitaju ljubice, žanr u koji se roman *Ahilejeva pjesma* samo djelimično svrstava, ali ga i pomiče, upravo zato što im oni omogućavaju barem kratkotrajan bijeg od sivila svakodnevice. Na drugoj strani, međutim, kako navodi Jasmina Lukić, stavljajući fokus na čitatelice, one ne dovode u pitanje realističnost predstava koje im ljubici nude. Ponuđeni sadržaji prihvataju se doslovno, sa povjerenjem. Prema Janice Radway u knizi *Reading the Romance: Women, Patriarchy, and Popular Literature* (1984), realističnost ljubica proističe iz njegovog osnovnog odnosa prema jeziku, za koji njegovi čitatelji vjeruju da adekvatno opisuje neposrednu stvarnost. Klišeiziranost ljubica, međutim, ne ogleda se samo u jeziku, već i u pretpostavkama kulturnog modela na koji se on oslanja, modela koji čitatelji ljubica prihvataju kao zadatu vrijednost, ali koji ujedno i projiciraju na žanr ljubica. Upravo zbog toga je interesantno da je *Ahilejeva pjesma* doživjela općeprihvaćenu pozitivnu recenziju, jer, narušava horizont očekivanja koji ljubici inicijalno pretpostavljaju. Andrea Lešić-Thomas piše da je Janice Radway zagovarala tezu da se ljubici trebaju posmatrati iz perspektive njihovih čitateljica, a ne iz perspektive akademske književne kritike. U tom duhu, primjetit ću da mnoge ljubice, naročito na TikTok-u unaprijed određuje izgled njihovih korica koji, smatram, često unižava njihovu vrijednost. Upravo to ima veze sa tezom Tanie Modleski koju zagovara u knjizi *The Disappearing Act: A Study of Harlequin Romances* (1980), da je ljubić zanimljiv žanr jer je poznatiji po tome šta navodno jeste nego šta zaista jeste. Također, kako navodi Radway, izdavačka kuća *Harlequin romance* pretpostavlja da se knjiga ne mora prodavati kao pojedinačno književno djelo (Radway, 1984: 22). U tom duhu, Radway zapaža da čitanje ljubica predstavlja toliko zadovoljavajući proces za dovoljan broj čitatelja da ga žele ponoviti što skorije (Radway, 1984: 27). U TikTok i YouTube recenzijama se redovno ocjenjuje i izgled knjige, međutim, integrisanje analize korica u recenziju djela vjerujem da ima veze i sa tim što danas ljubici više nisu nužno sasvim povoljni, što progovara o konzumerističkom karakteru savremene kulture. Ono što romane *Ahilejeva pjesma* i *Kirka* čini interesantnim i

žanrovski teže odredivim ima veze sa onim o čemu Nortrop Frye govori pišući o modusu mita i romanse, tj. da se u fantastičnoj književnosti može sresti svako sa svakim i kako u mitu nije sasvim važna distinkcija između sablasti i čovjeka, dok su u romansi oni odvojeni na dva pola, ali su oba legitimni likovi u tim djelima. (Frye, 2000:86)

Kako navodi, Robyn R. Warhol, svrha popularnih tekstova je da generiraju profit, kreiraju i bude poriv kod konzumenata da ponovo konzumiraju iste proizvode. (Warhol, 2003:122)

Međutim, važno je postaviti pitanje: zašto ih konzumiramo te koje emocije knjige bude u nama i zbog čega želimo osjetiti te emocije. Čitanje je aktivnost koja, osim kognitivnog i emotivnog, uključuje i fizički aspekt – podražaje koje tijelo izaziva. Ponavljajuća čitanja određenih popkulturnih žanrova kreiraju i adresiraju osjećanja koja se tiču roda. Senzacije koje osjećamo dok čitamo su, kako poredi Robyn R. Warhol, kao tjelesne senzacije koje osjećamo kad smo na masaži. Kao što „izgubimo sebe“ tokom masaže, tako izgubimo sebe i tokom čitanja (Warhol, 2003:123). Njena knjiga *Having a good cry* bi trebala promovisati novu svijest o tijelu koja bi išla uz čin čitanja, bez da vodimo računa o tome kako tijelo izgleda. Feministička naratologija predlaže alternativni način razmišljanja o poziciji čitaoca u odnosu na tekst, nanovo uspostavljajući tjelesne senzacije zadovoljstva pri čitanju koje nije struktuirano putem, kako to autorica Robyn Warhol u knjizi *Having a good cry* naziva: *objectifying gaze*, pogledom koji pretvara u objekt, kao što je to, naprimjer, u teoriji Laure Mulvey koju naziva *spectatorship* (gledateljstvo), već prije preko subjektivno doživljene fabule filma ili prozne fikcije. Preusmjeriti rodne studije u alternativnu putanju iz diskusije o seksualnosti znači odmaći se od koncepta da se bude nečiji objekt posmatranja ili predstavljanja. U situaciji kada plače zbog filma ili biva emocionalno dotaknut fikcijom, čitalački subjekt nije u relaciji ni sa kim drugim – samo sa tekstom. Naposljetku, tekst nema subjektivnost. Čitalačko tijelo nije ničiji objekat. Vjerujem da čitalačka strategija koja može ovo da prepozna može ohrabriti čitaoce koji spadaju u sferu, prema Warhol, „ženskastih osjećanja“, da izađu iz zone pogleda koji objektivira i iskuse zadovoljstva koje pruža „tijelo koje čita“, iznutra prema vani, a ne obrnuto. (Warhol, 2003:123) Pri razmatranju fenomena zašto su narativi poput romana autorice Madeline Miller primamljivi čitalačkoj publici jer ih navode na suze, treba se postaviti pitanje zašto je uopšte moguće plakati tokom čitalačkom procesa – da li je to znak emocionalne slabosti (i zato se to često skriva od tuđih očiju) ili pokazatelj snage – dokaz emocionalne inteligencije. Plakanje kao odgovor na narativ otkriva visoku empatiju, društvenu svijest i povezanost – sve aspekte emocionalne inteligencije. Kao takav, to je pokazatelj lične snage prije nego slabosti. Otvoreno jecanje može biti poseban znak snage, jer pokazuje da se osoba ne plaši da pokaže svoju

emocionalnu reakciju drugima. Upravo to čine kreatori videozapisa na TikTok-u. S druge strane, zašto neke knjige ne rasplaču određene čitaoce, a rasplaču druge ljude? Razlozi za to mogu biti različiti. Teško je pisati o tuži osim ako smo i sami osjetili taj istančan osjećaj gubitka, a zadatak književnika je da autentično, kroz svoje likove ožive taj osjećaj. Znanost koja stoji iza toga zašto ljudi plaču kada čitaju knjige koje su po svom sadržaju tužne, povezana je s načinom na koji mozak obrađuje emocije. Ljudski je mozak ustrojen tako da reaguje na emocionalne podražaje, uključujući pisane riječi i slike, kao da su stvarna iskustva. To je poznato kao utjelovljena kognicija i smatra se evolucijskom prilagodbom koja čovjeku pomaže da bolje razumije svoju okolinu i reaguje na nju. Kada osoba čita tužnu knjigu, mozak obrađuje emocionalni sadržaj priče i aktivira iste nervne puteve koji bi bili aktivirani da te emocije doživljava u stvarnom životu. To dovodi do otpuštanja raznih hemikalija u mozgu, poput kortizola (hormona stresa) i oksitocina (hormona povezanog s društvenim vezama i empatijom), što može potaknuti fizičke i emocionalne reakcije poput suza. Osim toga, čitanje o emocijama također može aktivirati podražaje u mozgu koji reaguju i kada osoba sama doživi neku emociju i kada promatra kako neko drugi doživljava tu emociju. To znači da kada čitamo o liku u knjizi koji proživljava tugu, ljudski mozak reagira kao da mi sami proživljavamo tu tugu. Nadalje, lična iskustva i prošla sjećanja također mogu utjecati na to kako čitalac reaguje na emocionalne podražaje dok čita knjigu. Čitaoci su se uvijek pitali o ulozi koju emocije igraju u čitanju: Šta znači biti duboko dirnut knjigom? Koje su knjige vrijedni objekti osjećaja? U različitim razdobljima ljudi su na ta pitanja odgovarali na različite načine. Suze su imale iznenađujuće istaknuto mjesto u historiji romana. U osamnaestom stoljeću, kada je roman još bio nova forma, plakanje je bilo znak čitalačke vrline. *Sentimentalni* romani, prepuni nježnih i patetičnih scena, dali su čitaocima priliku da ispolje svoje *istančane osjećaje*. Kroz historiju književnosti, modernisti su namjeravali gurnuti čitaoce izvan empatije u nova, hladnija područja osjećaja. Suze o kojima govore koncentriranije su, estetskije: umjesto poplava i lokvi dobivamo izreku Henryja Greena da bi proza „na kraju trebala izvući suze iz kamena“ i Nabokovljev poziv čitaocima da uživaju u suzama i da su drhtaji koje osjećaju dok čitaju unutarnje tkanje određenog remek-djela. Trebalo bi čitati, rekao je, „ne iz infantilne svrhe poistovjećivanja s likovima, niti iz adolescentske svrhe učenja o životu, već radije da osjeti drhtaj umjetničkog zadovoljstva.“

Razgovor o onome što nas tjera u plač također je način da govorimo o sebi. Naprimjer, čitalac koji je tražio preporuke za knjige na stranici *Ask Metafilter* je napisao: „Želim se isplakati zbog knjige... ako vas je natjerala da plačete i jecate i da u nekom trenutku kažete: 'Vau, ne mogu

ovo podnijeti' vjerojatno je zlatna.“ S tim u vezi, TikTok kreatori se ne plaše biti otvoreni i emotivni u vezi knjiga koje ih tjeraju da plaču, jecaju, vrište ili postanu toliko ljuti da ih bacaju po sobi, a to potom postaje emotivan video od 45 sekundi s kojim se ljudi (o)lako povežu. U videozapisima tog tipa nema potrebe za upozorenjem za *spoiler* – odavanje radnje: cijela stvar je gotova za otprilike 12 sekundi, ostavljajući *osjećaj* knjige, ali malo osjećaja onoga što se u njoj događa. Autorica na Tiktok-u, Pauline Juan, @thebooksiveloved, studentica je koja tvrdi da su najpopularniji videi upravo oni o knjigama koje imaju zadatak da čitaoc rasplaču. Kaže: „Ako plačete pred kamerom, gledanost vam raste!“ Nije slučajno da su zahtjev za knjigama koje će nas rasplakati postavili upravo pripadnici nove, TikTok generacije. Živimo u vremenu u kojem su nedostatak empatije, komunikacije i suosjećanja postali skoro pa opće mjesto. Generacija koja je odrasla ili još uvijek odrasta u ovom dobu prepoznala je i osjetila ovaj nedostatak te ga nastoji kreirati ili makar kompenzirati kroz narative koje čita. Pored emocija koje žele osjetiti i izazvati dok čitaju romane poput onih koje je Miller napisala, pripadnici generacije Z su osviješteni i o pitanjima koja se tiču roda, inkluzivnosti u svim oblicima te se kao individue biraju formirati u svjetlu novog poimanje rodnih uloga, što nam poručuje *Kirka*, kao i nove vizure muškosti, o čemu svjedoči roman *Ahilejeva pjesma*. Kada čitaoci pristupaju romanima *Ahilejeva pjesma* i *Kirka*, unutar njih prepoznaju nekolicinu tema i motiva koje bi ih mogle navesti na suze: nesretna ljubav, roditeljstvo, usamljenost i otuđenost, odnosi sa porodicom, nemogućnost bijega od sudbine, rat, smrt i tako dalje. Interesantno je i da je u vremenu ljudske distanciranosti, naročito uvećane periodom pandemije koji je ostavio posljedice na globalnom nivou, TikTok generacija prostor za povezanost i bliskost koju čitaoci kreiraju na osnovu književnih preferenci, pronašla je na društvenoj mreži koja sama po sebi propagira komunikaciju bez komunikacije, međusobno slanje videozapisa bez riječi, izražavanje videozapisima koji često nemaju svrhu kada govorimo o sveopćem sadržaju koji se plasira na ovoj platformi te dopisivanje emotikonima. Na ovaj način su jasno pokazali da društvene mreže mogu imati potencijal korištenja u produktivne svrhe i mogu stvarati zajednice koje se širom svijeta mogu povezati putem književnosti. Također, ovakav pristup pomenutoj društvenoj mreži popularizira čitanje i čitaoc koji su se do sada, naročito među mlađim generacijama, smatrali preferencijama jedne manje skupine koja nikada nije spadala u sferu popularnih pojedinaca u društvu mlađih generacija. Može se kazati da su vratili čitanje *u modu*, kreirajući TikTok književnu renesansu. Značaj čitanja u današnjem, digitalnom dobu mnogo je veći nego ikada ranije u kombinaciji s informacijskom pismenošću koja je potrebna zbog ispravne percepcije informacija pročitanih na internetu. TikTok propagira i ukoričene knjige što oduzima postojeći strah da bi knjige u svom tradicionalnom formatu mogle iščeznuti i

postati prevaziđene, ali propagira i takozvane audioknjige, što je također jedan od novih vidova recepcije književnosti, dok pritom predstavlja i prilagodbu za slijepu i slabovidne osobe u digitalnom dobu. Često se tematizira pitanje jesmo li postali nesposobni izraziti emocije ili za to nemamo vremena, pa nam u tome pomažu emotikoni? Ako nemamo vremena da budemo ljudi, u pitanju je globalna sociopatija umreženih alijeniziranih individua koja je otupljena upotrebom digitalne i virtualne tehnologije komuniciranja. Sve u svemu, herojske osobine idealizma, hrabrosti i moralnosti koje karakterišu antičke heroje nestaju u 19. vijeku s pojavom antiherojskih osobina kod protagonista: moralno je neispravno, etički neprimjereno, ali po današnjim standardima Fryovog urbanog demokrate – heroja, na neki način ispravno i publika ga voli i identificira se s njim.

Do sada, iako se radi o mladoj društvenoj mreži, nekolicina naučnika se fokusirala na akademsku analizu TikTok-a. Međutim, postoji samo nekoliko studija koje sam pronašla među njima, a koje stavljaju naglasak na BookTok i relevantne su za aktuelna istraživanja: Merga (2021) raspravlja o izazovima i ograničenjima BookTok-a, kao što je nedostatak raznolikosti u BookTok sadržaju i potencijal za zavaravajuće ili za pristrasne preporuke. Wiederhold (2022) primjećuje da je BookTok promijenio način na koji čitaoci pristupaju knjigama, pri čemu zaključuje da su čitaoci spremniji da isprobaju nove žanrove i knjige koje možda ranije nisu razmatrali, dok se Martens i ostali (2022) slažu da mnogi korisnici ove platforme, putem nje, imaju priliku biti upoznati s novim žanrovima i autorima. Stoga, željela sam dati i svoj doprinos istraživanju platforme o kojoj se još uvijek nije mnogo istraživalo, naročito o odjeljku zvanom BookTok za koji smatram da ima moć, u vremenu koje dolazi, redefinirati recepciju književnosti i ustaljenih formi izdavaštva. Veoma interesantno je bilo i sprovesti sopstvene analize na TikTok-u na kojem sam namjenski napravila nalog te algoritam udesila na taj način da mi nudi isključivo sadržaj koji je vezan za temu mog magistarskog rada, da bi rezultati bili što relevantniji.

Zaključak

U ovom magistarskom radu analizirala sam savremene reinterpretacije Homerovih epova, romane *Ahilejeva pjesma* i *Kirka* autorice Madeline Miller te razloge njihove popularnosti na društvenoj mreži TikTok. Moglo bi se kazati da je u fantastičnoj književnosti došlo do zasićenja dosadašnjim mitološkim temama poput onih iz nordijske i srednjovjekovne tradicije, te se stvorila potreba za pomjeranjem u neku drugu mitološku tradiciju, kakva je starogrčka. Vidjeli smo kako taj zahtjev propagira i njeguje BookTok generacija, koja je svjesna da živi u okruženju u kojem je, nažalost, sve manje konzumenata književnosti te kako se u tom svijetu povezuju.

Od herojskih društava važno je usvojiti dvostruku lekciju: prvo, da je svaki moral uvijek u određenoj mjeri povezan s društveno lokalnim i posebnim te da su težnje modernog morala za univerzalnošću oslobođenim svake posebnosti iluzorne; i drugo, da je nemoguće posjedovati vrline osim kao dio neke tradicije u kojoj i njih i način na koji ih razumijemo baštinimo od niza predaka u kojem su nizu, kako MacIntyre piše, herojska društva na prvom mjestu. (MacIntyre, 2002:137) U onim kulturama, grčkoj, srednjovjekovnoj ili renesansnoj, gdje je moralno mišljenje i djelovanje strukturirano u skladu sa nekom od verzija sistema koji se nazivaju klasičnim, glavno sredstvo moralnog obrazovanja je pripovijedanje priča. (MacIntyre, 2002:130) Način na koje se one pripovijedaju, kako smo mogli vidjeti, može se znatno mijenjati u skladu sa vremenom u kojem se pišu ili pričaju. Roman *Kirka* nam nudi novu perspektivu čarobnice koja se u *Odiseji* pojavljuje samo kao rubni lik. Na isti način, romanom *Ahilejeva pjesma*, drevna priča je stekla novu strukturu i sposobnost da postoji neovisno od *Ilijade*. Saznajemo, kao jednu od važnih značajki romana, koja je važna za njegovu savremenu reinterpretaciju, da je Patroklo otišao u rat samo da bi bio sa Ahilejem. „Ahilej se priljubio uz mene uz poslednji, pospan šapat. – Ako budeš morao da ideš, znaš da ću ići s tobom“ (Miller, 2011:121). Dok se Ahilej kolebao do kraja romana, Patroklo se odmiče od svjetonazora po kojem je slava jedino mjerilo uspjeha, te se opredjeljuje za ljubav. „Meni ne bi smetalo – kazao sam. Reči su mi navrle na usta. – Šta god da postaneš. Ne bi mi bilo važno. Bili bismo zajedno.“ (Miller, 2011:121) Razlog takvom pripovjednom motivu je idealiziranje emotivnih muškaraca u helenskom, a takvim utjecajem onda i u rimskom razdoblju, a i danas postoje opširno razrađene teorije o takozvanoj *toksičnoj muškosti*, u okviru rodnih studija. Moderno viđenje Ahilejeve i Patroklove priče, pa i Kirki, usredotočuje se na osobniji i romantičniji aspekt života likova, dok su prisiljeni ponašati se onako kako se od njih očekuje. Odluka autorice da ovim likovima ubrizga sjajnu mješavinu ljudskosti, nježnosti i nasilja navodi čitaoce da

suosjećaju s likovima, što nije baš bilo moguće u *Ilijadi* i *Odiseji*. Upravo to je jedan od razloga zašto su pomenuti romani, koji mladim generacijama mogu njima razumljivim jezikom približiti starogrčki imaginarij, doživjeliki veliki uspjeh na BookTok-u, odjeljku TikTok-a na kojem hashtag #BookTok ima više od 160 milijardi pregleda i potiče ogromnu prodaju knjiga. Jedan od najvažnijih, možda i najvažniji aspekt BookTok-a, sadržan je u činjenici da je nastankom ove platforme mjerljivo postalo nešto što je donedavno bilo nemjerljivo – reakcije miliona čitalaca i potvrda da ih romani koje čitaju navode na suze, stvarajući mogućnost da se popularizira upravo taj, emotivni aspekt pristupanja književnosti. Čitaoci su zapravo sami izrodili način na koji se da njihove čitalačke reakcije prikupljaju i mjere te ih u konačnici međusobno povezuju. U ovom magistarskom radu sam nastojala pokazati i to da TikTok može biti i već jeste supermoć za generiranje prodaje knjiga. Čak i knjižare širom svijeta, tako i u našoj zemlji, na online stranicama imaju odjeljke pod nazivom: *BookTok preporuke*. Također, izdavači šalju TikTok kreatorima besplatne knjige ili im plaćaju da naprave videozapise o određenim naslovima. Ono što je nevjerojatno kod #BookTok-a, a što su dokazali romani *Kirka* i *Ahilejeva pjesma* jeste njegova moć ponovnog pojavljivanja knjiga koje nisu doživjele eksplozivan uspjeh pri inicijalnom objavljivanju, katapultiranja na ljestvice bestselera te razbijanja kalupa plasiranja knjiga koje se nikada ne bi izvukle iz mraka s tradicionalnim marketingom i učiniti ih rasvjetnim vijcima uspjeha.

Preobrazbe likova iz grčke mitologije za cilj imaju pribavljanje nove ciljne publike; u slučaju romana *Kirka*, to mahom znači mlade žene koje mogu uživati u pozitivnom portretu ženskog lika koji je kroz historiju književnosti bio predstavljen kao ruban ili negativan. Pored feminističkih implikacija žensko-centričnog narativa, *Kirka* predstavlja modernu figuru čarobnice, vještice – stvorenja iz bajke koje je doživjelo novu vizuru tumačenja u proteklih nekoliko decenija – od stereotipne negativne konotacije koja se vezala za ovu vrstu lika, do inspirativne figure za tinejdžerke i mlade žene. Žanrovska književnost je fluidna, sposobna da iz svoje potcijenjene pozicije nanovo uspostavlja nestereotipne vrijednosti, da predviđa, da spekulira, da zamišlja. Kulturalni studiji su se, kako piše Lidia Curti, otpočetak usmjerili na margine; možemo reći da, kako autorica nastavlja u tekstu *Šta je stvarno a šta nije: Ženske fabulacije u kulturalnoj analizi* (1992):

„Da žene gledaju i čitaju fikciju, prihvaćeni je stereotip. Međutim, ovaj stereotip nameće krutu specijalizaciju: žene gledaju ili čitaju fikciju ali se, unutar ovoga i na drugačiji način od Šeherezade, koja je imala širok repertoar, specijaliziraju za

priče o ljubavi, mržnji, strasti; jednom riječju specijaliziraju se za osjećanja“ (Curti,1992:306).

Upravo je podsticajne osjećajnosti pri čitanju bio važan dio ovog magistarskog rada, sa naglaskom na to da se ne radi samo o čitateljicama, nego o ukupnim konzumentima književnosti TikTok generacije. Smatram da je to jedan od pomaka u odnosu na dosadašnja istraživanja fenomena osjećajnosti koju književnosti može da afirmiše u modernom dobu, naročito na primjeru narativa koji spada među *queer* književnost, kao što je *Ahilejeva pjesma*.

Homerovi epovi se, svakako, ne mogu čitati iz naše današnje moralne perspektive. Njihovo reispisivanje služi da bismo zastali i zapitali se nad uvriježenim etičkim načelima današnjice, s ciljem korištenja prošlosti kao podsticaja da koherentnije utemeljimo sadašnjost i vrijednosti koje u njoj univerzalno baštinimo. Narativi poput romana autorice Madeline Miller mogu postati neiscrpna i neumorna istraživanja sopstva, istraživanja kulture. Smatram da Patroklo kao Ahilejev družbenik nije slučajno zanemaren kroz dugi niz godina proučavanja književnosti, upravo zbog prirode njihovog odnosa na koji je Miller napomenula. Na fonu onoga što se već radi u duhu feminističkih reispisivanja mitskih priča, Miller oglaslovljuje figuru koja je *queer* i čini promak prema vrsti književnosti koja propagira raznolikost rodnih odnosa. Neka i ovaj magistarski rad bude mali dodatak napominjanju na taj aspekt, jer vrijeme u kojem živimo otvara prostor za to.

Smatram da bi univerzitetska istraživanja trebala biti prostor propitivanja svih vrijednosti, ne samo retrogradnih nego i onih koje su nam općepoznate i kanonizirane, da bismo kreirali nova znanja i ponudili nove vizure. Važan aspekt ovog magistarskog rada bio je i propitati zbog čega su knjige koje se plasiraju pod geslom: *knjige koje će nas rasplakati*, toliko prijemčive čitalačkoj TikTok publici. Čitanje je aktivnost koja, osim kognitivnog i emotivnog, uključuje i fizički aspekt. U tom smislu, čitalačko tijelo nije objekat. Ova činjenica sama po sebi može ohrabriti čitaoce koji spadaju u sferu, prema Warhol, „ženskastih osjećanja“, da izađu iz zone pogleda koji objektivira i iskuse zadovoljstva koje pruža „tijelo koje čita“, iznutra prema vani, a ne obrnuto. Dakle, kada čitamo tužnu knjigu, naš mozak obrađuje emocionalni sadržaj priče i aktivira iste nervne puteve koji bi bili aktivirani da te emocije doživljavamo u stvarnom životu. To dovodi do otpuštanja raznih hemikalija u mozgu, poput kortizola (hormona stresa) i oksitocina (hormona povezanog s društvenim vezama i empatijom), što može potaknuti fizičke i emocionalne reakcije poput suza. S tim u vezi, TikTok kreatori se ne plaše biti otvoreni i emotivni u vezi s knjigama koje ih tjeraju da plaču, jecaju ili vrište ili postanu toliko ljuti da ih

bacaju po sobi, a to potom postaje emotivan video od 45 sekundi s kojim se ljudi (o)lako povežu. Interesantno je i da je u vremenu ljudske distanciranosti, naročito uvećane periodom pandemije koji je ostavio globalne posljedice, TikTok generacija prostor za povezanost i bliskost koju kreiraju na osnovu književnih preferenci, pronašla na društvenoj mreži koja sama po sebi propagira komunikaciju bez komunikacije, međusobno slanje videozapisa bez riječi, izražavanje videozapisima koji često nemaju svrhu kada govorimo o sveopćem sadržaju koji se plasira na ovoj platformi te dopisivanje emotikonima. Često se tematizira pitanje jesmo li postali nesposobni izraziti emocije ili za to nemamo vremena, pa nam u tome pomažu emotikoni? Ako nemamo vremena da budemo ljudi, u pitanju je globalna sociopatija umreženih alijeniziranih individua koja je otupljena upotrebom digitalne i virtuelne tehnologije komuniciranja. Sve u svemu, herojske osobine idealizma, hrabrosti i moralnosti koje karakterišu antičke heroje nestaju u 19. vijeku s pojavom antiherojskih osobina kod protagonista: moralno je neispravno, etički neprimjereno, ali po današnjim standardima Fryvog urbanog demokrate – heroja, na neki način ispravno i publika ga voli i identificira se s njim.

Korisnici TikTok-a su pokazali da ova društvena mreža može imati potencijal korištenja u produktivne svrhe i da se mogu stvarati zajednice koje se širom svijeta povezuju putem književnosti. Može se kazati da su korisnici BookTok-a vratili čitanje *u modu*, kreirajući TikTok književnu renesansu. Značaj čitanja u današnjem, digitalnom dobu mnogo je veći nego ikada ranije u kombinaciji s informacijskom pismenošću koja je potrebna zbog ispravne percepcije informacija pročitanih na internetu. TikTok propagira i ukoričene knjige što oduzima postojeći strah da bi knjige u svom tradicionalnom formatu mogle iščeznuti i postati prevaziđene, ali propagira i takozvane audioknjige, što je također jedan od novih vidova recepcije književnosti, dok pritom predstavlja i prilagodbu za slijepo i slabovidne osobe u digitalnom dobu. Nije slučajno da su zahtjev za knjigama koje će nas rasplakati postavili upravo pripadnici nove, TikTok generacije. Živimo u vremenu u kojem su nedostatak empatije, komunikacije i suosjećanja postali jedna od glavnih odlika sadašnjosti. Generacija koja je odrasla ili još uvijek odrasta u ovom dobu prepoznala je i osjetila ovaj nedostatak, pa ga nastoji kreirati ili makar kompenzirati kroz narative koje čita. Pored emocija koje žele osjetiti i izazvati dok čitaju romane poput onih koje je Miller napisala, pripadnici generacije Z su osviješteni i o pitanjima koja se tiču roda, različitosti te se kao individue biraju formirati u svjetlu novog poimanja rodni uloga, što nam poručuje *Kirka*, kao i nove vizure muškosti, o čemu svjedoči roman *Ahilejeva pjesma*. Svakako, tu je potreban oprez. Shodno svemu navedenom, pri

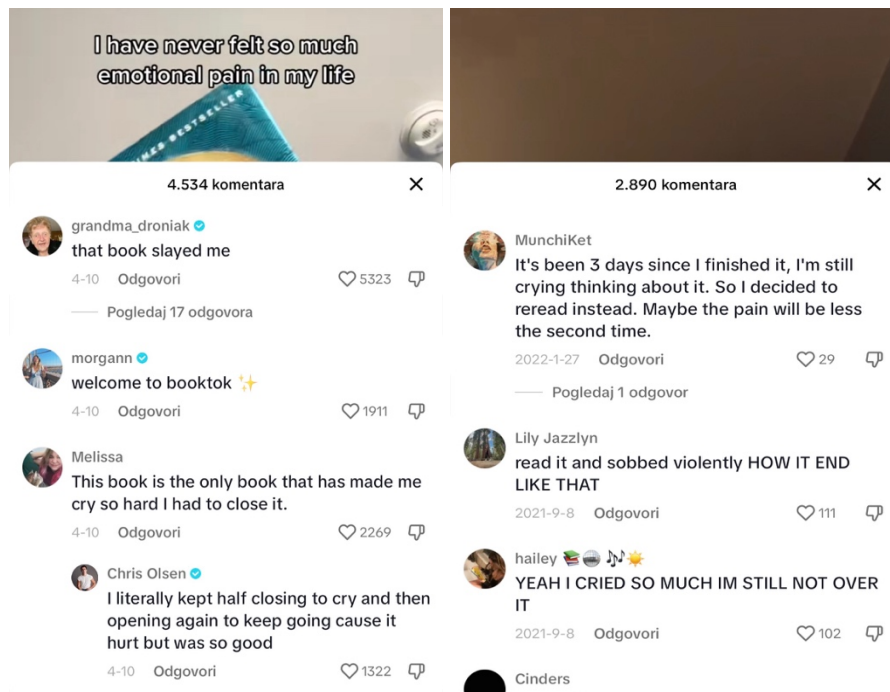
glamurizaciji knjiga koje čitaocce navode na suze, postoji i opasnost od glamurizacije tuge kao takve. To je jedna od opasnosti BookTok-a koja će sve evidentnija postajati u godinama koje dolaze. Također, BookTok je imao velik utjecaj na funkcionisanje tradicionalnog modela izdavaštva, i dok se stvara izvjestan strah od stvaranja male, elitne skupine slavni TikTok autora, to je evidentno izazov kojem se industrija mora suočiti. Pitanje koje ostaje za neka buduća razmatranja jeste da li bi TikTok mogao imati negativne posljedice za tradicionalne izdavače ili pisce ili će ih usloviti na prilagođavanje. Jedno je sigurno, u kontekstu BookTok-a, izloženost određenim knjigama ili žanrovima može utjecati na čitalačke sklonosti i navike korisnika. Stoga, što više čitalaca se opredjeljuje za knjige poput *Ahilejeve pjesme* i *Kirke* autorice Madeline Miller, takve knjige postaju popularnije na TikTok-u, samim tim, više čitalaca dolazi u dodir sa žanrovskom književnošću i počinje je sve više preferirati, težeći za emocijama koje će danas mnogo lakše izazvati knjiga nego stvarnost u kojoj (smo naučeni da) živimo.

Abstract

The goal of this master's thesis is twofold. On the trail of feminist literary theories and gender theory, the first part of the thesis investigates how female writer Madeline Miller reinterpreted and rewrote motifs from Homer's epics in the novels *The Song of Achilles* (2011) and *Circe* (2019). In addition to other things, special attention is devoted to the presentation of the theme of heroism through the principle of tolerance and avoiding conflict. In the novel *The Song of Achilles*, the true, contemporary hero is no longer Achilles but his faithful friend Patroclus, who is portrayed as altruistic, self-sacrificing; the one who affirms love, not the ancient agon, as the essential value. A similar process is present in the novel *Circe*, in which Madeline Miller created a bold feminist (re)version of the classic story about the famous sorceress.

Another important aspect of the research is the analysis of the phenomenon on the social network TikTok, which is linked to the novels *The Song of Achilles* and *Circe*, because the current worldwide trend of recording videos presenting the personal, often very intense and emotional reactions of platform users after reading these novels has been recorded, under the motto: "books that will make us cry". TikTok reviews of these novels were also analyzed, as well as polls and reader comments. The thesis examines the question of how, in the era of the end of reading, the social network TikTok encourages young people to read literature.

Dodatak

Fotografije prikazuju nekoliko, od 4534 komentara ispod videozapisa TikTok korisnika Chrisa Olsena (@chris) ispod videozapisa koji traje samo 10 sekundi, posvećenog romanu *Ahilejeva pjesma*. U komentarima stoji: “ova knjiga me je pokosila“, „dobrodošli na BookTok“, „ovo je jedina knjiga zbog koje sam toliko zaplakala da sam je morala zatvoriti“, doslovno sam zatvarao knjigu da bih plakao, a potom je ponovo otvarao da bih nastavio čitati jer je bilo toliko bolno, ali je bila jako dobra“, „ovo je treći dan otkako sam pročitala knjigu i još uvijek plačem čim pomislim na nju. Zbog toga sam odlučila da je ponovo pročitam. Možda će bol biti manja pri drugom čitanju“, „pročitala sam je i plakala silovito zbog završetka“, „da, plakala sam toliko da još uvijek nisam došla sebi.“

U nastavku navodim nekoliko linkova za videozapise sa TikTok-a u kojima čitaoci plaču nad romanima Madeline Miller:

<https://www.tiktok.com/@notabookcult/video/6924186333019786498?q=circe%20miller%20cry&t=1696015436273>

<https://www.tiktok.com/@chris/video/7220180715118415147>

<https://www.tiktok.com/@bethanyjanne/video/7018294762046295302>

<https://www.tiktok.com/@thesongofmaddie/video/7196374971298417963>

<https://www.tiktok.com/@cab.sauv.books/video/718280252837808055>

<https://www.tiktok.com/@saracarstens/video/7073572415770545413>

Bibliografija

Izvori:

- Homer, *Ilijada*. 2015. Prev. Miloš Đurić. Dereta, Beograd
- Homer, *Odiseja*. 2002. Prev. Miloš Đurić. Institut za udžbenike, Beograd
- Miler, Medlin. 2011. *Ahilov pev*. Prev. Danko Ješić. Evro Book, Beograd. Dostupno na linku: file:///Users/admin/Downloads/pdfcoffee.com_ahilov-pev-medlin-miler-pdf-free.pdf
- Miler, Medlin. 2020. *Kirka*. Prev. Nevena Andrić. Laguna, Srbija
- Vergilije, *Eneida*. 1970. Prev. Bratoljub Klaić. MH/Zora, Zagreb

Literatura:

- Alcott, Louisa May. 1983. *Little Women*. Bentam, New York
- Anderson, K. E. 2020. *Getting Acquainted with Social Networks and Apps: It is Time to Talk about TikTok*. Dostupno na linku: <https://doi.org/10.1108/LHTN-01>
- Baltimore, Md. 1970. *Sensational Design: The Cultural Work of American Fiction*. Oxford University Press, New York
- Bart, Rolan. 2009. *Mitologije*. Naklada Pelago, Zagreb
- Barbarić, Damir. 1995. *Grčka filozofija. Hrestomatija filozofije*. Školska knjiga, Zagreb
- Beker, Miroslav. 1997. *Od Odiseja do Uliksa*. Školska knjiga, Zagreb
- Bordo, Susan. 1993. *Unbearable Weight: Feminism, Western Culture and The Body*. University of California Press, California
- Brooks, Peter. 1985. *Reading for The Plot: Design and Intention in Narrative*. Vintage Books, New York.
- Broh, Herman. 2001. *Vergilijeva smrt*. Hrvatska: Školska knjiga.
- Bubner, Rüdiger. 1997. *Estetsko iskustvo*. Preveo Tihomir Engler. Priredio Damir Barbarić. Zagreb: Matica hrvatska.
- Butler, Judith P. 1993. *Bodies that Matter: On the Discursive Limits of Seks*. Routledge, New York
- Ciceron, Marko Tulije. *De Fato*. Harvard University Press, London

- Ciceron, Marko Tulije. 2007. *Lelije o prijateljstvu*. Cid-Nova, Zagreb
- Cixous, Helen. 2000. *The Newly Born Woman*. Routledge, London
- Curti, Lidia. 1992. *Šta je stvarno a šta nije: Ženske fabulacije u kulturalnoj analizi*, New York
- Dželilović, Muhamed. 2006. *Kalhasovo proročanstvo*. Connectum, Sarajevo
- Farrell, Joseph. 2014. *The Philosophizing Muse: The Influence of Greek Philosophy on Roman Poetry*. Cambridge Scholarly Publishing, Newcastle
- Finley, M.I. 1964. *The Ancient Greeks*. Penguin Books, SAD
- Flašar, Miron. 2016. *Vergilije, naš savremenik*. Novi sad: Polja-časopis za književnost i teoriju.
- Frye, Northrop. 2000. *Anatomija kritike: četiri eseja*. Golden marketing, Zagreb
- Grosz, E. 1990. *Jacques Lacan – a Feminist Introduction*. Routledge, London.
- Hermann Fränkel, 1975. *Early Greek Poetry and Philosophy*. Dostupno na linku: <https://www.scribd.com/document/134469317/Frankel-Early-Greek-Poetry-and-Philosophy>
- Iglton, Teri. 2017. *Kultura*. Clio, Beograd
- Janson. 1975. *Istorija umetnosti*. Beograd: Izdavački zavod Jugoslavija.
- Julija Kristeva. 1979. *Women's Time*. Dostupno na linku: <https://ananyatiwari.wordpress.com/2017/05/12/julia-kristeva-womens-time-summary-1979/>
- Kristeva, Julia. 1982. *Powers of Horror – An Essay on Abjection*. Columbia University Press, New York
- Lechte, J. 2009. *Julia Kristeva and the Trajectory of the Image*. SUNY Press, New York
- Lešić, Andrea. 2017. *Ljubavni romani i feministički eskapizam: da li je bijeg mogućnost slobode?*. Tekst objavljen u: Šunjić, Ivan i Pajević, Anita, ur. *Feministička i Queer čitanja popularne kulture*, LibertaMo, Mostar. Dostupno na linku: https://www.academia.edu/35353088/Ljubavni_romani_i_feministi%C4%8Dki_eskapizam_da_li_je_bijeg_mogu%C4%87nost_slobode
- Lukić, Jasmina. 1995. *Ljubić kao arhetipski žanr: proza Dubravke Ugrešić*. Ženske studije. Dostupno na linku: <http://www.zenskestudie.edu.rs/izdavastvo/elektronska->

[izdanja/casopis-zenske-studije/zenske-studije-br-2-3/262-ljubic-kao-arhetipski-zanr-proza-dubravke-ugresic](https://doi.org/10.1108/ILS-07-2022-0086)

- Lyotard, Jean Francois. 1984. *The Postmodern Condition: a Report on Knowledge*. University of Minnesota Press, Minneapolis
- MacIntyre, Alasdair. 2002. *Za vrlinom: studija o teoriji morala*. KruZak, Zagreb
- Martens, M., Balling, G., & Higgason, K. A. 2022. *BookTokMadeMeReadIt: Young adult reading communities across an international, sociotechnical landscape*. Information and Learning Sciences. Dostupno na linku: <https://doi.org/10.1108/ILS-07-2022-0086>
- Martin, Emily. 1990. *The Woman in The Body. A Cultural Analysis of Reproduction*. Beacon Press, Boston.
- Merga, M. K. 2021. *How can BookTok on TikTok inform readers' advisory services for young people?* Library & Information Science Research. Dostupno na linku: <https://doi.org/10.1016/j.lisr.2021.101091>
- Miller, D. A. 1981. *Narrative and its Discontents: Problems of Closure in the Traditional Novel*. Princeton University Press, Princeton
- Modleski, Tania. 1980. *The Disappearing Act: A Study of Harlequin Romances*. Department of English University of Wyoming.
- Mulvey, Laura. 1989. *Vizualno zadovoljstvo i narativni film*. The Norton Anthology of Theory and Criticism, New York
- Nietzsche, Friedrich. 1887. *Genealogija morala*. Dostupno na linku: [file:///Users/admin/Downloads/Nietzsche%20genealogija-morala%20\(1\).pdf](file:///Users/admin/Downloads/Nietzsche%20genealogija-morala%20(1).pdf)
- Platon. 2016. *Simpozij*. Demetra, Zagreb
- Radway, Janice A. 1984. *Reading the Romance: Women, Patriarchy, and Popular Literature*. The University of North Carolina Press, Chapel Hill. Dostupno na linku: <http://faculty.winthrop.edu/kosterj/engl618/readings/theory/radwayMatrix.pdf>
- Robyn R. Warhol. 2003. *Having a Good Cry: Effeminate feelings and Pop-Culture Forms*. Ohio State University, USA
- Roof, Judith. 1996. *Come as you are: Sexuality and Narrative*. Columbia University Press, New York
- Scheinbaum, Angeline Close. 2018. *The Dark Side of Social Media: A Consumer Psychology Perspective*. Routledge, Velika Britanija

- Siksu, Elen. 2010. *Smeh meduze*. Dostupno na linku:
<https://www.scribd.com/document/122338258/Helene-Cixous-Smijeh-meduze-Elen-Siksu-Smeh-meduze>
- Solar, Milivoj. 2003. *Povijest svjetske književnost: kratki pregled*. Golden marketing. Zagreb
- Soler, C. 2006. *What Lacan Said About Women – A Psychoanalytic Study*. Other Press, New York
- Stanojević, Obrad. Grci i Rimljani, daleki susedi. Dostupno na linku:
http://www.jura.kg.ac.rs/gp/2/1/clanci/stanojevic.htm?fbclid=IwAR0aqUxcY4-bASBjcIaNeI_eIEaNPBS93VTJtFaUKXSch4_te6nk9CAE38
- Škreb, Zdenko. 1981. *Trivijalna književnost*. Školska knjiga, Zagreb
- Vernant, Jean-Pierre. 2016. *Geneza grčke misli*. Demetra, Zagreb
- Wiederhold B. K. 2022. *BookTok Made Me Do It: The Evolution of Reading*. Cyberpsychology, behavior and social networking. Dostupno na linku:
<https://doi.org/10.1089/cyber.2022.29240>
- Winnett, Susan. 1990. *Coming Unstrung: Women, Men, Narrative, and Principles of Pleasure*. Dostupno na linku:
https://www.researchgate.net/publication/271696453_Coming_Unstrung_Women_Men_Narrative_and_Principles_of_Pleasure